

UMD 2015
Uitvoeringsrichtlijnen
Monumentenzorg
Delft

Vastgesteld: 20 januari 2015, gewijzigd 21 mei 2019 (H.59)

UITVOERINGSRICHTLIJNEN MONUMENTENZORG IN DELFT

SAMENVATTING PER ONDERDEEL MONUMENTEN	8
MATRIX VERGUNNINGPLICHT MONUMENTEN IN EN BUITEN BESCHERMD GEZICHT.	8
SAMENVATTING PER ONDERDEEL BESCHERMD GEZICHT	11
MATRIX VERGUNNINGPLICHT PAND IN BESCHERMD GEZICHT	11
INLEIDING	14
Wet- en regelgeving monumenten en beschermde gezichten	14
Niet houden aan vergunningplicht	14
Indeling	17
Algemene uitgangspunten voor monumentenzorg en de UMD	17
Versiebeheer, overzicht van wijzigingen in de UMD	19
DEEL 1: ALGEMENE UITVOERINGSRICHTLIJNEN MONUMENTENZORG DELFT	20
Het samenvoegen van panden en/of wijzigen (hoofd)draagconstructie.	20
00 STANDPUNT VAN MONUMENTENZORG BIJ INGREPEN	20
Uitgangspunten	20
Vergunningplichtig	20
Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg	20
01 VOOR HET WERK GELDENDE VOORWAARDEN	21
10 STUT- EN SLOOPWERK	22
Uitgangspunten	22
Vergunningplichtig	22
Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg	22
Uitvoeringsrichtlijnen	22
Toelichting	22
17 TERREININRICHTING EN GROEN	22
Uitgangspunten	22
Vergunningplichtig	23
Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg	23
Vrijgesteld van de vergunningplicht	23
Uitvoeringsrichtlijnen	23

Toelichting	23
20 FUNDERINGSPALEN, KELDERS EN DAMWANDEN	23
Uitgangspunten	23
Vergunningplichtig	24
Uitvoeringsrichtlijnen	24
Toelichting	25
21 BETONWERK	25
Uitgangspunten	25
Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg	25
Uitvoeringsrichtlijnen	25
Toelichting	25
22 METSELWERK	25
Verwijzingen	25
Uitgangspunten metselwerk	26
Uitgangspunten gevelreiniging	26
Uitgangspunten reparatie baksteen metselwerk	27
Uitgangspunten toevoeging aan gevel	27
Uitgangspunten afwerking	27
Uitvoeringsrichtlijnen reparatie baksteen metselwerk	29
Uitvoeringsrichtlijnen afwerking	30
Toelichting gevelreiniging	30
Toelichting hydrofoberen	30
Toelichting voegwerk samenstelling	31
Toelichting overig	31
24 RUWBOUWTIMMERWERK	31
Verwijzing	31
Voor na-isolatie van het dak: zie paragraaf 37	31
Vergunningplichtig	31
Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg	31
Uitvoeringsrichtlijnen houten kappen en balklagen	32
Uitvoeringsrichtlijnen dakbeschot	33
Toelichting	33
25 METAALCONSTRUCTIEWERK	33
Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg	33
Uitvoeringsrichtlijnen liggers, gevelankers	33
Toelichting	33
26 BOUWKUNDIGE KANAALELEMENTEN	34
Uitgangspunten	34
Vergunningplichtig	34
Uitvoeringsrichtlijnen schoorstenen en ventilatiekanalen	34
Uitvoeringsrichtlijnen lood, koper en zink	34

Toelichting	34
30 KOZIJNEN, RAMEN EN DEUREN	35
Verwijzing	35
Uitgangspunten	35
Vergunningplichtig	35
Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg	35
Vrijgesteld van vergunningplicht	35
Uitvoeringsrichtlijnen	35
Toelichting	36
31 NIEUWE DAKKAPellen, DAKTERASSEN EN DAKRAMEN	37
Uitgangspunten	37
Vergunningplichtig (tenminste voor de activiteit monumenten, zie bijlage)	37
Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg	37
32 TRAPPEN EN BALUSTRADEN	38
Verwijzing	38
Uitgangspunten	38
Vergunningplichtig	38
Uitvoeringsrichtlijnen natuursteen	38
Uitvoeringsvoorschriften hout	39
33 DAKBEDEKKINGEN	39
Verwijzingen	39
Uitgangspunten	39
Vergunningplichtig	39
Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg	39
Uitvoeringsrichtlijnen dakpannen	39
Uitvoeringsrichtlijnen leien	40
Uitvoeringsrichtlijnen riet	40
Uitvoeringsrichtlijnen lood, koper en zink	41
34 BEGLAZING	42
Verwijzing	42
Uitgangspunten	42
Vergunningplichtig	42
Uitvoeringsrichtlijnen beglazing	42
Uitvoeringsrichtlijnen aanbrengen dubbel glas	43
Toelichting	44
35 NATUUR- EN KUNSTSTEEN	44
Verwijzing	44
Uitgangspunten	44
Vergunningplichtig	45
Uitvoeringsrichtlijnen	45
Toelichting	46

37 NA-ISOLATIE	46
Uitgangspunten	46
Uitgangspunten ventilatie	46
Vergunningplichtig	46
Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg	46
Uitvoeringsrichtlijnen na-isolatie	46
Uitvoeringsrichtlijnen gevelisolatie	47
Toelichting na-isolatie	47
Toelichting gevelisolatie	48
Toelichting dakisolatie	48
38 ZONWERING, RECLAME, ROLLUIKEN EN GEVELVERLICHTING	48
Vergunningplichtig	48
Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg	48
Uitvoeringsrichtlijnen	49
40 PLEISTER- EN STUKADOORWERK	49
Verwijzing	49
Vergunningplichtig	50
Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg	50
Vrijgesteld van de vergunningplicht	50
Uitvoeringsrichtlijnen	50
44 INBOUW EN INTERIEUR	50
Uitgangspunten	50
Vergunningplicht	51
Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg	51
Vrijgesteld van de vergunningplicht	51
Uitvoeringsrichtlijnen	51
Toelichting	52
46 SCHILDERWERK	52
Uitgangspunten	52
Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg	52
Vrijgesteld van vergunningplicht	52
Uitvoeringsrichtlijnen	52
Toelichting	53
50 DAKGOTEN EN HEMELWATERAFVOEREN	53
Uitgangspunten	53
Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg	53
Uitvoeringsrichtlijnen	53
Toelichting	54
59 ZONNE-ENERGIE	55
60 VERWARMINGSINSTALLATIES	57

Uitvoeringsrichtlijnen	57
Vergunningplichtig	57
Vrijgesteld van vergunningplicht	57
Toelichting	58
61 VENTILATIE- EN LUCHTBEHANDELINGSINSTALLATIES	58
Verwijzing	58
Uitgangspunten ventilatie	58
Vergunningplichtig	58
Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg	58
Vrijgesteld van vergunningplicht	58
Uitvoeringsrichtlijnen	59
Toelichting	59
70 ELEKTROTECHNISCHE INSTALLATIES	59
Vrijgesteld van vergunningplicht	60
Uitvoeringsrichtlijnen	60
75 ANTENNES, ZENDERS, UMTS	60
Vergunningplichtig	60
Vrijgesteld van vergunningplicht	60
Uitvoeringsrichtlijnen	60
DIVERSEN	60
Monumentenbordjes	60
Vergunningplichtig	60
Vrijgesteld van vergunningplicht	60
Toelichting	60
Bouwen bij monumenten	61
Vergunningplichtig	61
Vrijgesteld van de vergunningplicht	61
Toelichting	61
DEEL 2: UITVOERINGSRICHTLIJNEN AGNETAPARK	62
1. ALGEMEEN	62
2. OUDE PARK	62
2.1 Algemeen	62
2.2 Erfafscheidingen	63
2.3 Kleurgebruik	63
2.4 Doorbraken	63
2.5 Dakramen en dakkapellen	63
2.6 Zonwering	64
3. NIEUWE PARK	65
3.1 Algemeen	65

3.2 Erfafscheidingen	65
3.3 Kleurgebruik	66
3.4 Doorbraken	67
3.5 Samenvoegingen	67
3.6 Trappen	68
3.7 Dakramen en dakkapellen	68
3.8 Zonwering	70

4. KAARTEN ERFAFSCHEIDINGEN OUDE PARK EN NIEUWE PARK 71

BEGRIPPENLIJST 73

SAMENVATTING PER ONDERDEEL MONUMENTEN

matrix vergunningplicht monumenten in en buiten beschermd gezicht.

Relevant beleid: Bor Hoofdstuk IIIa, artikel 3 a en Bijlage II, artikel 4a lid 1, UMD, welstandsnota, bestemmingsplan.

GROTE RESTAURATIES	Onderdeel	Aandachtspunten	omgevingsvergunning activiteit monument	omgevingsvergunning activiteit bouwen	te beoordelen
Werkzaamheden groter dan €100.000	hele pand	UMD	Ja	Nee	Werkmethode en materiaal
DAK	Onderdeel	Aandachtspunten	activiteit monument	activiteit bouwen	te beoordelen
Onderhoud	alle bedekking	als bestaand	Nee, indien voldoet aan UMD	Nee	werkmethode en materiaal
	Constructie	als bestaand	Nee, indien voldoet aan UMD	Nee, tenzij er ingrijpend herstel plaatsvindt.	werkmethode en materiaal
Wijzigingen*	dakraam	Welstandsnota, monumentale waarde	Ja, tenzij ambtelijke toetsing volstaat.	Ja, tenzij ambtelijke toetsing volstaat.	vergunningaanvraag
	Zonnecollector	Welstandsnota	Nee, mits voldoet aan de UMD en criteria.	Nee, mits voldoet aan de UMD en criteria.	Plaatsing en ligging pand.
	Dakkapel	Welstandsnota, monumentale waarde	Ja	Ja	vergunningaanvraag
	Isolatie	aansluiting met gevels	Ja, tenzij voldoet aan UMD	Ja, tenzij voldoet aan UMD	vergunningaanvraag
VOORGEVEL	onderdeel	Aandachtspunten	activiteit monument	activiteit bouwen	te beoordelen
Onderhoud	alle gevelmaterialen	als bestaand	Nee, indien voldoet aan UMD	Nee	werkmethode en materiaal
	alle gevelvullingen	als bestaand	Nee, indien voldoet aan UMD	Nee	werkmethode en materiaal
Wijzigingen*	alle gevelmaterialen	Welstandsnota, monumentale waarde	Ja	Ja	vergunningaanvraag
	alle gevelvullingen	Welstandsnota, monumentale waarde	Ja	Ja	vergunningaanvraag
ACHTERGEVEL	onderdeel	Onderhoud	activiteit monument	activiteit bouwen	te beoordelen
Onderhoud	alle gevelmaterialen	als bestaand	Nee, indien voldoet aan UMD	Nee	werkmethode en materiaal
	alle gevelvullingen	als bestaand	Nee, indien voldoet aan UMD	Nee	werkmethode en materiaal
Wijzigingen*	alle gevelmaterialen	Welstandsnota, monumentale waarde	Ja	Ja	vergunningaanvraag
	alle gevelvullingen	Welstandsnota, monumentale waarde	Ja	Ja	vergunningaanvraag
CASCO constructieve onderdelen	onderdeel	Aandachtspunten	activiteit monument	activiteit bouwen	te beoordelen
Onderhoud	Muren	als bestaand	Nee, indien voldoet aan UMD	Nee	werkmethode en materiaal
	Vloeren	als bestaand	Nee, indien voldoet aan UMD	Nee	werkmethode en materiaal
	Daken	als bestaand	Nee, indien voldoet aan UMD	Nee	werkmethode en materiaal
Wijzigingen*	Muren	Bouwbesluit, monumentale waarde	Ja	Ja	vergunningaanvraag

	Vloeren	Bouwbesluit, monumentale waarde	Ja	Ja	vergunningaanvraag
	Daken	Bouwbesluit, monumentale waarde	Ja	Ja	vergunningaanvraag
INTERNE VERBOUWING	onderdeel	Aandachtspunten	activiteit monument	activiteit bouwen	te beoordelen
onderhoud	scheidingsconstructie diversen	als bestaand	Nee, indien voldoet aan UMD	Nee	werkmethode en materiaal
	Betimmeringen	als bestaand	Nee, indien voldoet aan UMD	Nee	werkmethode en materiaal
	plafonds historisch	als bestaand	Nee, indien voldoet aan UMD	Nee	werkmethode en materiaal
	plafonds diversen	als bestaand	Nee, indien voldoet aan UMD	Nee	werkmethode en materiaal
Wijzigingen*	scheidingsconstructie diversen niet constructief bv stijl en regelwerk met gipsplaat	WBDO en geluid gebruiksvergunning	Nee, indien voldoet aan UMD	Ja, behalve als er geen gevolgen zijn voor brandveilig gebruik.	Monumentale waarde, indeling
	betimmeringen bv stijl en regelwerk met gipsplaat	WBDO en geluid gebruiksvergunning	Nee, indien voldoet aan UMD	Nee tenzij er gevolgen zijn voor brandveilig gebruik.	Monumentale waarde, indeling
	plafonds historisch bv stuc-, span- en delenplafonds	WBDO en geluid gebruiksvergunning, monumentale waarde	Ja	Nee tenzij er gevolgen zijn voor brandveilig gebruik.	Monumentale waarde
	Later aangebrachte verlaagde plafonds	WBDO en geluid gebruiksvergunning	Nee, indien voldoet aan UMD	Nee tenzij er gevolgen zijn voor brandveilig gebruik.	Monumentale waarde, Indeling
	opsplitsingen in diverse functie	WBDO en geluid gebruiksvergunning, monumentale waarde	Ja, behalve als er geen bouwkundige (interieur) wijzigingen zijn.	Ja, Brandcompartimentering, vluchten.	vergunningaanvraag
UITBREIDINGEN	onderdeel	Aandachtspunten	activiteit monument	activiteit bouwen	te beoordelen
	uitbreidingen	Bestemmingsplan welstandsnota, monumentale waarde	Ja	Ja	vergunningaanvraag
	Kleine bouwwerken op achtererf, kleiner dan 10m2 en maximaal 3 meter hoog.	Bestemmingsplan welstandsnota, monumentale waarde, Bor	Ja, wanneer het bouwwerk het monument raakt of ontsiert of wanneer het erf of de tuinaanleg monumentale waarde heeft. Ja in het Agnetapark. Nee, in de andere gevallen, mits het bouwwerk ook voldoet aan de Bor bijlage 2 art. 4a lid 2.	Ja, wanneer het bouwwerk staat op een erf dat grenst aan openbaar toegankelijk gebied of op het erf dat niet achter de achtergevel van het hoofdgebouw ligt. Nee in de andere gevallen, mits het ook voldoet aan de Bor bijlage 2 art. 4a lid 2.	Vergunningaanvraag, regels Bor, volume, ligging op erf loodrecht achter achtergevel, niet grenzend aan openbaar toegankelijk gebied.
FUNCTIE WIJZIGINGEN	onderdeel	Aandachtspunten	activiteit monument	activiteit bouwen	te beoordelen
zonder verbouwen	alle functie wijziging	Bestemmingsplan	Nee	Nee, wel vergunning Strijdig gebruik nodig.	Vergunning strijdig gebruik.
met verbouwen	alle functie wijziging	Bestemmingsplan, monumentale waarde	Ja	Ja	vergunningaanvraag
RECLAME	onderdeel	Aandachtspunten	activiteit monument	activiteit bouwen	te beoordelen
	nieuwe reclame	drager mogelijk vergunningsplichtig	Nee, indien voldoet aan UMD + criteria	Nee, indien voldoet aan UMD + criteria	Plaats, maat en bevestiging
	vervangen reclame	reclame criteria welstand en UMD	Nee, indien voldoet aan UMD + criteria	Nee, indien voldoet aan UMD + criteria	Plaats, maat en bevestiging

GEVELVERLICHTING	onderdeel	aandachtspunten	activiteit monument	activiteit bouwen	te beoordelen
	Gevelverlichting	welstandscriteria gevelverlichting	nee, indien voldoet aan UMD + criteria	nee, indien voldoet aan UMD + criteria	Plaats, beeld en bevestiging
ZONWERING	onderdeel	aandachtspunten	activiteit monument	activiteit bouwen	te beoordelen
	Binnen	doorzicht	Nee	Nee	doorzicht
	Buiten	welstandscriteria zonwering.	Nee, indien voldoet aan UMD + criteria	Nee, indien voldoet aan UMD + criteria	Plaats, type en bevestiging
ROLLUIK	onderdeel	aandachtspunten	activiteit monument	activiteit bouwen	te beoordelen
	Inpandig	Welstandcriteria rolluiken	Nee, indien voldoet aan UMD + criteria	Nee, indien voldoet aan UMD + criteria	doorzicht en bevestiging
	Uitwendig	welstandcriteria	Ja	Ja	vergunningaanvraag
ANTENNE-INSTALLATIE	onderdeel	aandachtspunten	activiteit monument	activiteit bouwen	te beoordelen
	Inpandig		Nee, indien voldoet aan UMD	Nee, indien voldoet aan UMD	plaats en bevestiging
	Uitwendig	welstandscriteria	Ja	Ja	vergunningaanvraag
STOEPEN	onderdeel	aandachtspunten	activiteit monument	activiteit bouwen	te beoordelen
	privé stoepen bestaand	als bestaand	Nee, indien voldoet aan UMD	Nee, indien voldoet aan UMD	werkmethode en materiaal
	privé stoepen wijziging	monumentale waarde	Ja, tenzij voldoet aan UMD	Ja, tenzij voldoet aan UMD	tekening wijziging
	privé stoepen nieuw	monumentale waarde	Ja	Ja	vergunningaanvraag
STRAATMEUBILAIR (IN AGNETAPARK)	onderdeel	aandachtspunten	activiteit monument	activiteit bouwen	te beoordelen
	banken, lichtmasten, reclamezuil, containers (voor huisvuil) e.d.	Handboek openbare ruimte, Bestemmingsplan (cultuurhistorisch groen)	Nee, mits in een onderdeel zonder monumentale waarde, wel aanlegvergunning via bestemmingsplan.	Nee	vergunningaanvraag
ERFAFSCHEIDINGEN	onderdeel	Aandachtspunten	activiteit monument	activiteit bouwen	te beoordelen
	langs weg	Bestemmingsplan	Ja	Ja	vergunningaanvraag
	tussen percelen	Bestemmingsplan	Ja	Zie Bor	Monumentale waarde, hoogte, ligging perceel.
AANSCHRIJVINGEN	onderdeel	Aandachtspunten	activiteit monument	activiteit bouwen	te beoordelen
	Alle	houdbaar beroep	Ja	Ja	vergunningaanvraag
SPEELTOESTEL	onderdeel	Aandachtspunten	activiteit monument	activiteit bouwen	te beoordelen
		Bestemmingsplan	Nee, mits geen aantasting van monumentale waarden	Zie Bor	Monumentale waarden, plaatsing, afmeting
TUINMEUBEL	onderdeel	Aandachtspunten	activiteit monument	activiteit bouwen	te beoordelen
	alle	Bestemmingsplan	Nee, mits geen aantasting van monumentale waarden	Zie Bor	Monumentale waarden, plaatsing, afmeting
AIRCO-INSTALLATIES	onderdeel	Aandachtspunten	activiteit monument	activiteit bouwen	te beoordelen
	Alle	Welstandsnota, uit het zicht	Ja	Ja	Vergunningaanvraag,

SAMENVATTING PER ONDERDEEL BESCHERMD GEZICHT

matrix vergunningplicht pand in beschermd gezicht

relevant beleid: Bor bijlage II artikel 4a lid 2 (dat verwijst naar Bijlage II artikelen 2 en 3), UMD, welstandsnota, bestemmingsplan.

DAK	Onderdeel	aandachtspunten	omgevingsvergunning activiteit bouwen	te beoordelen
Onderhoud	alle bedekking of constructie	als bestaand	Nee	
Wijzigingen	dakraam	welstandsnota	Zie Bor	Bor, afmeting, plaatsing en ligging erf achter achtergevel niet grenzend aan openbaar toegankelijk gebied.
	Zonnecollector	Welstandsnota	Nee, mits voldoet aan UMD en welstandscriteria	Plaatsing, ligging gebied
	Dakkapel	Welstandsnota, bestemmingsplan	Zie Bor	Plaatsing, maat en Bor, ligging erf achter achtergevel niet grenzend aan openbaar toegankelijk gebied.
	Isolatie	aansluiting met gevels, welstandsnota	Zie Bor	Wijziging buitengevel en Bor, ligging erf achter achtergevel niet grenzend aan openbaar toegankelijk gebied.
VOORGEVEL	onderdeel	aandachtspunten	activiteit bouwen	te beoordelen
Onderhoud	alle gevelmaterialen en/of gevelvullingen (bv gevelreiniging, herstel voegwerk)	als bestaand	Nee, mits voldoet aan UMD	Werkmethode en materiaal.
Wijzigingen	alle gevelmaterialen en/of gevelvullingen	Welstandsnota	Ja	Vergunningaanvraag
ACHTERGEVEL	onderdeel	Onderhoud	activiteit bouwen	te beoordelen
Onderhoud	alle gevelmaterialen en/of gevelvullingen	als bestaand	Nee	
Wijzigingen	alle gevelmaterialen en/of gevelvullingen	Welstandsnota, Bor	Zie Bor	Lijst vergunningvrij bouwen volgens Bor en ligging erf niet grenzend aan openbaar toegankelijk gebied.
CASCO constructieve onderdelen	onderdeel	aandachtspunten	activiteit bouwen	te beoordelen
Onderhoud	Muren, vloeren en/of daken	als bestaand	Nee	
Wijzigingen	Muren, vloeren en/of daken	Bouwbesluit	Ja	Vergunningaanvraag
INTERNE VERBOUWING	onderdeel	aandachtspunten	activiteit bouwen	te beoordelen
Onderhoud	scheidingsconstructie diversen, betimmeringen en/of plafonds	als bestaand	Nee	
wijzigingen	Plafonds, betimmeringen en/of scheidingsconstructie diversen niet constructief	WBDO en geluid gebruiksvergunning bouwbesluit.	Ja, tenzij brandveilig gebruik, geluid en gebruiksvergunning niet veranderen.	Vergunningaanvraag
	opsplitsingen in diverse functie	WBDO en geluid gebruiksvergunning, bouwbesluit, bestemmingsplan	Ja	Vergunningaanvraag
UITBREIDINGEN	onderdeel	aandachtspunten	activiteit bouwen	te beoordelen
	Grotere uitbreidingen	Bestemmingsplan	Ja	Vergunningaanvraag, bestemmingsplan.
	Kleine bouwwerken op achtererf .	Bestemmingsplan welstandsnota, monumentale waarde, Bor	Ja, indien het erf grenst aan openbaar gebied of het bouwwerk niet achter de achtergevel staat, of	Vergunningaanvraag, regels Bor, volume, ligging op erf loodrecht achter achtergevel, niet grenzend aan openbaar toegankelijk gebied.

			in het Agnetapark ligt. Nee in de andere gevallen mits het ook voldoet aan de Bor bijlage 2 art 4a lid 2.	
FUNCTIE WIJZIGINGEN	onderdeel	aandachtspunten	activiteit bouwen	te beoordelen
zonder verbouwen	alle functie wijziging	Bestemmingsplan	Nee, wel vergunning strijdig gebruik nodig.	Omgevingsvergunning Strijdig gebruik.
met verbouwen	alle functie wijziging	Bestemmingsplan, bouwbesluit.	Ja	Vergunningaanvraag
RECLAME	onderdeel	aandachtspunten	activiteit bouwen	te beoordelen
	nieuwe reclame	drager mogelijk vergunningsplichtig	Nee, indien voldoet aan sneltoetscriteria welstand	Plaats, maat en bevestiging
	vervangen reclame	reclamecriteria welstand	Nee, indien voldoet aan sneltoetscriteria welstand	Plaats, maat en bevestiging
GEVELVERLICHTING	onderdeel	aandachtspunten	activiteit bouwen	te beoordelen
	gevelverlichting	welstandscriteria gevelverlichting	Nee, indien voldoet aan sneltoetscriteria welstand	Plaats, beeld en bevestiging
ZONWERING	onderdeel	aandachtspunten	activiteit bouwen	te beoordelen
	binnen	Doorzicht	Nee, tenzij raam permanent wordt geblindeerd.	doorzicht
	buiten	Welstandscriteria zonwering.	Nee, indien voldoet aan sneltoetscriteria welstand	Plaats, type en bevestiging
ROLLUIK	onderdeel	aandachtspunten	activiteit bouwen	te beoordelen
	in pandig	Welstandscriteria	Nee, indien voldoet aan sneltoetscriteria welstand	doorzicht en bevestiging
	uitwendig	Welstandscriteria	Ja	vergunningaanvraag
ANTENNE-INSTALLATIE	onderdeel	aandachtspunten	activiteit bouwen	te beoordelen
	in pandig		Nee	plaats en bevestiging
	uitwendig	Bor, Welstandscriteria	Zie Bor	Bor, hoogte en ligging erf achter achtergevel niet grenzend aan openbaar toegankelijk gebied.
STOEPEN	onderdeel	aandachtspunten	activiteit bouwen	te beoordelen
	privé stoepen bestaand	als bestaand	Nee	
	privé stoepen wijziging		Ja, tenzij voldoet aan UMD	tekening wijziging
	privé stoepen nieuw		Ja	vergunningaanvraag
STRAATMEUBILAIR	onderdeel	aandachtspunten	activiteit bouwen	te beoordelen
	banken, lichtmasten, reclamezuil, containers.	handboek inrichting openbare ruimte, bestemmingsplan	Nee, gemeentelijk beleid, handboek inrichting openbare ruimte	Plaatsing, gemeentelijk beleid, omvang.
ERFAFSCHEIDINGEN	onderdeel	aandachtspunten	activiteit bouwen	te beoordelen
	langs weg	Bestemmingsplan, welstand	Ja	vergunningaanvraag
	tussen percelen	Bor, bestemmingsplan	Zie Bor	Bor en ligging erf achter achtergevel niet grenzend aan openbaar toegankelijk gebied.
AANSCHRIJVINGEN	onderdeel	aandachtspunten	activiteit bouwen	te beoordelen

	Alle	houdbaar beroep	Ja	vergunningaanvraag
SPEELTOESTEL	onderdeel	aandachtspunten	activiteit bouwen	te beoordelen
		Bor, bestemmingsplan	Zie Bor	Bor en ligging erf achter achtergevel niet grenzend aan openbaar toegankelijk gebied.
TUINMEUBEL	onderdeel	aandachtspunten	activiteit bouwen	te beoordelen
		Bor, bestemmingsplan	Zie Bor	Bor en ligging erf achter achtergevel niet grenzend aan openbaar toegankelijk gebied.
AFSCHEIDING TUSSEN BALKONS	onderdeel	aandachtspunten	activiteit bouwen	te beoordelen
	Privacyscherm aan voor-, zijgevels of achtergevel van erf grenzend aan openbaar toegankelijk gebied.	Bestemmingsplan	Ja	Vergunningaanvraag,
	Privacyscherm aan achtergevel.	Bor, bestemmingsplan	Nee, mits maximaal 2 meter hoog en 2 meter diep gemeten vanaf het hoofdgebouw.	Bor en ligging erf achter achtergevel niet grenzend aan openbaar toegankelijk gebied.
AIRCO-INSTALLATIES	onderdeel	Aandachtspunten	activiteit bouwen	te beoordelen
	Alle	Welstandsnota, uit het zicht	Zie Bor	Bor en ligging erf achter achtergevel niet grenzend aan openbaar toegankelijk gebied.

INLEIDING

De Uitvoeringsrichtlijnen Monumentenzorg Delft (UMD) bevatten restauratieve richtlijnen voor het behoud van de technische en monumentale kwaliteiten van beschermde gebouwen: rijksmonumenten, gemeentelijke monumenten en panden in beschermd stadsgezicht te Delft. De richtlijnen zijn bedoeld als leidraad voor planontwikkeling, planbeoordeling en de uitvoering van de verbouwings- of restauratiewerkzaamheden. Bovendien worden in de UMD de regels uit de Bor ten aanzien van vergunningplichtige activiteiten bij monumenten toegelicht. Het is geen complete restauratieve handleiding maar een leidraad voor veel voorkomende praktijkgevallen.

Welke wijzigingen in een monument mogelijk zijn, is per monument verschillend. Daarom zijn wijzigingen van monumenten in principe altijd vergunningplichtig. Dit betekent niet dat geen enkele wijziging is toegestaan. De gemeente Delft streeft juist naar duurzaam behoud en gebruik van deze panden, ook als het nodig is om een monument daarvoor aan te passen, binnen de mogelijkheden die het pand biedt. Mocht u bouwplannen hebben, is het altijd raadzaam om eerst een vooroverleg te starten. Aan dit vooroverleg zijn enige kosten verbonden. Meer informatie hierover vindt u op www.delft.nl. (vooroverleg monumenten/cultuurhistorie).

Wet- en regelgeving monumenten en beschermde gezichten

Iedere wijziging aan een beschermd monument of een pand in beschermd stadsgezicht is vergunning plichtig op basis van de Woningwet (beschermd stadsgezicht), op basis van artikel 11 van de Monumentenwet 1988 voor Rijksmonumenten en/of op basis van de Monumentenverordening 2009 voor gemeentelijke monumenten. De WABO (Wet Algemene Bepalingen Omgevingsrecht) heeft bepaald dat deze vergunningen deel uitmaken van de Omgevingsvergunning. In de omgevingsvergunning worden meerdere toestemmingen of deelactiviteiten, waaronder voor bouwen en monumenten samengebracht. Sinds 2012 heeft de overheid in het Besluit omgevingsrecht (Bor) bepaald dat bepaalde werkzaamheden aan rijksmonumenten en aan panden in beschermd stadsgezicht wel of niet vergunningplichtig zijn voor de deelactiviteiten bouwen en/of monumenten. Daarnaast is er ook nog andere regelgeving die van toepassing is bij het verbouwen van een pand. In de samenvattende tabel is per onderdeel aangegeven met welke regelgeving de aanvrager rekening moet houden bij het wijzigen van een monument of een pand in beschermd gezicht.

Niet houden aan vergunningplicht

Strikte toepassing van de vergunningplicht betekent voor de eigenaren en de Gemeente Delft veel extra werk. Of de strikte toepassing ervan leidt tot een evenredig betere bescherming van de monumenten, valt te betwijfelen. Daarom is door Burgemeester & Wethouders van Delft besloten dat voor bepaalde werkzaamheden en kleine ingrepen aan een monument of een pand in beschermd stadsgezicht kan worden volstaan met ambtelijke toetsing. Voor deze werkzaamheden hoeft de eigenaar geen vergunning aan te vragen. In geval van twijfel of bij ingrepen die risico op schade aan het pand met zich meebrengen, moet de eigenaar contact opnemen met medewerkers van monumentenzorg van de gemeente Delft. Monumentenzorg toetst of de werkzaamheden worden uitgevoerd conform de uitgangspunten uit de UMD en de daaraan verbonden uitvoeringsrichtlijnen per bouwdeel. In de monumentenverordening 2009 voor gemeentelijke monumenten is dit voor gemeentelijke monumenten expliciet vastgesteld.

Onderhoud

Het besluit Omgevingsrecht bepaalt dat onderhoud aan monumenten in hetzelfde materiaal, vorm, kleur en detaillering vergunningvrij mag worden uitgevoerd. (Bor hoofdstuk IIIa, artikel 3a) Voor het uitvoeren van onderhoudswerkzaamheden moet er een technische noodzaak

bestaan en de uitvoering ervan mag geen schade toebrengen aan het monument. In de UMD is toegelicht wat de gemeente wel en niet onder noodzakelijk onderhoud verstaat en hoe het onderhoud uitgevoerd moet worden. In geval van twijfel kunt en moet u altijd contact opnemen met de gemeente Delft, afdeling monumentenzorg.

Restauratie

Wanneer onderdelen van een gebouw in zijn geheel worden vervangen is er niet meer sprake van plaatselijk onderhoud maar van restauratiewerkzaamheden. Voor de meeste restauratiewerkzaamheden kan ambtelijke toetsing door de medewerkers Monumentenzorg volstaan. De uitvoering van de werkzaamheden moet voldoen aan de UMD. Indien de kosten voor de uitvoering van de restauratiewerkzaamheden meer dan 100.000 euro bedragen, stelt de gemeente het aanvragen van een omgevingsvergunning voor monumenten verplicht. Op die manier wil de gemeente garanderen dat de werkzaamheden zorgvuldig worden uitgevoerd en dat zij daar toezicht op kan houden.

Monumentale waarde

Indien een pand is beschermd als monument, geldt die bescherming zowel voor het interieur als het exterieur van het pand. Ongeacht of die elementen die wel of niet in de beschrijving van de aanwijzing van het monument zijn benoemd. De aanwijzing tot beschermd monument betekent dat het hele pand, inclusief interieur en latere uitbreidingen, beschermd is als monument. In het vooroverleg voor uw aanvraag kunnen de medewerkers van monumentenzorg advies uitbrengen over de monumentale waarde van uw pand. Op basis van in het archief aanwezig bouwtekeningen en in het pand aanwezige bouwhistorische sporen kan de monumentale waarde van het pand worden onderzocht. Bij een groot bouwplan kan de gemeente bepalen dat u zelf een cultuurhistorisch onderzoek uit moet (laten) voeren.

Uitzonderingen

Indien er een mogelijkheid bestaat dat het toepassen van de uitgangspunten uit de UMD toch schade toe kan brengen aan het pand, indien er twijfel over de interpretatie van de uitvoeringsrichtlijnen bestaat, of indien er al juridische procedures lopen, kunnen Burgemeester en Wethouders van Delft van de aanvrager alsnog een omgevingsvergunning voor de betreffende werkzaamheden verlangen.

Wanneer aan een pand werkzaamheden worden verricht zonder omgevingsvergunning, dan is sprake van bouwen zonder vergunning. Bij bouwen zonder vergunning kan het werk worden stilgelegd en moet alsnog een vergunning worden aangevraagd. Pas nadat de vergunning is verleend mag het werk worden hervat. Bovendien kan dan een boete of een dwangsom worden opgelegd. Wanneer wordt geconstateerd dat wordt gebouwd conform de UMD, dan wordt de eigenaar niet gehouden aan de vergunningplicht en hoeft geen omgevingsvergunning te worden aangevraagd. Als naar aanleiding van de (voorgenomen) werkzaamheden zienswijzen of bezwaren zijn ingediend, wordt de eigenaar aan de vergunningplicht gehouden, zodat een goede afweging kan plaatsvinden.

Overige regelgeving

Bouwen

Alle panden, ook monumenten, moeten voldoen aan de regelgeving van het bouwbesluit. In het bouwbesluit van 2012 is het vereiste prestatieniveau bij verbouwingen van bestaande bouw aanzienlijk verlaagd. Van de vrijstellingsregel, art. 1.13 van het Bouwbesluit 2012, kan gebruik worden gemaakt als er monumentale waarden in het geding zijn of als de aanpassing zou leiden tot gevolgschade. In die gevallen kan ontheffing worden verleend van de eisen uit het Bouwbesluit. Indien de gemeente expliciet eist dat aan een veiligheidseis voldaan moet worden, terwijl er monumentale waarden in het geding zijn, moet er gezocht

worden naar een alternatieve oplossing waarbij aan de eis tot een aanvaardbaar niveau tegemoet wordt gekomen en de aantasting van het monument tot een minimum beperkt blijft.

Het Welstandsbeleid

In de WABO is vastgelegd dat de activiteit bouwen en wijzigen monument tegelijkertijd moeten worden aangevraagd. Voor de activiteit monumenten wordt advies gevraagd aan de Commissie voor Welstand en Monumenten. Voor de activiteit bouwen wordt uw aanvraag door dezelfde Commissie getoetst aan het Welstandsbeleid. Het Welstandsbeleid is vastgelegd in de nota welstandsbeleid. De belangrijkste items kunt u vinden op www.delft.nl. In de nota zijn ook sneltoestcriteria opgenomen voor veel voorkomende ingrepen. In de UMD wordt er voor bepaalde onderdelen (gevelreclame, aanlichten, rolluiken, zonnepanelen) naar deze criteria verwezen.

Archeologie

Diverse gebieden in Delft zijn archeologisch waardevol, niet alleen in de binnenstad. Wanneer in de ondergrond wordt gegraven, dient archeologie (bij Erfgoed Delft) de gelegenheid te krijgen onderzoek te doen naar "het bodemarchief". Bij graafwerkzaamheden is meestal ook een aanlegvergunning verplicht. Deze regels zijn vastgelegd in het vigerende bestemmingsplan.

Sloopmelding

Voor het verwijderen van asbest en voor sloopwerkzaamheden die meer dan 10 m³ materiaal bevatten is ook een sloopmelding verplicht.

Gebruiksmelding

Voor bepaalde activiteiten of gebruik kan een gebruiksmelding noodzakelijk zijn vanuit de milieuwetgeving of brandweervoorschriften. Naar aanleiding van deze melding kan de aanvrager verplicht worden, bepaalde werkzaamheden uit te voeren. Deze werkzaamheden, zoals het aanbrengen van een ontgeuringsinstallatie of het brandwerend maken van deuren zijn ook vergunningplichtig in het kader van de Monumentenwet of de bouwregelgeving.

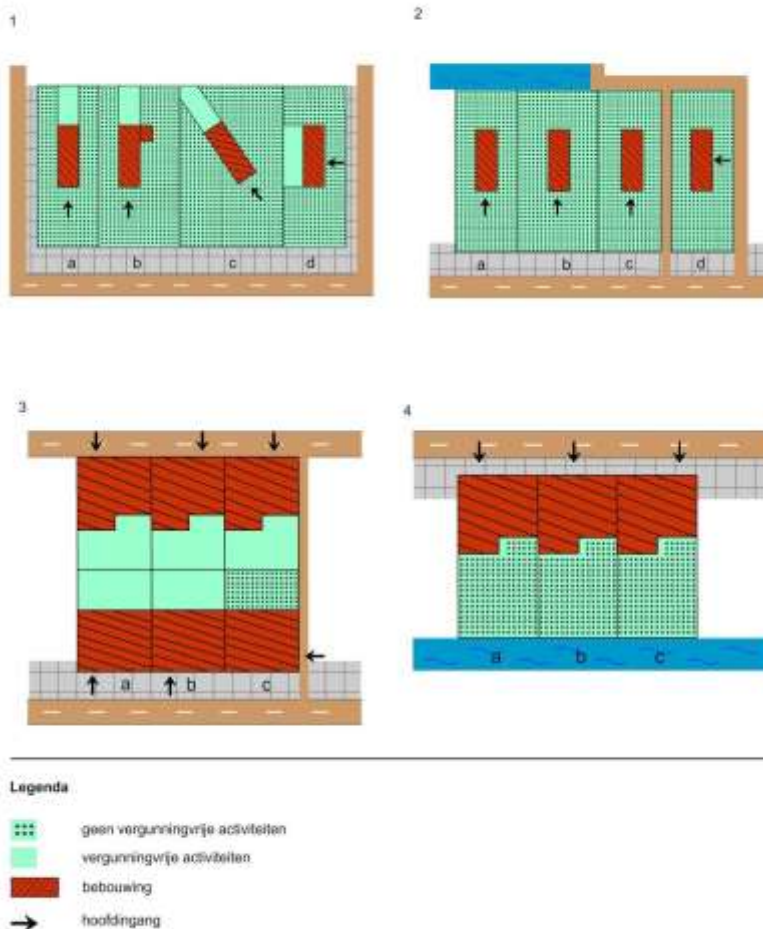
Bouwen in beschermde stadsgezichten

De gemeente Delft kent een aantal van rijkswegen beschermde stadsgezichten: de binnenstad, de Nieuwe Plantage, het Agnetapark en TU Noord. In het beschermde stadsgezicht is aan de voor en zijgevel van de panden die niet beschermd zijn als monument geen vergunningvrije bouwactiviteiten toegestaan. Of er voor bouwactiviteiten aan de achtergevel activiteiten vergunningsvrij zijn, hangt af van de ligging van het pand. Op het erf loodrecht achter de achtergevel dat niet grenst aan openbaar toegankelijk gebied is een beperkt aantal bouwactiviteit vergunningvrij. Dit is geregeld in het Bor (zie afbeelding volgende pagina).

Bouwen bij monumenten

Volgens de Bor zijn alle bouwwerken op het erf bij monumenten vergunningplichtig. Omdat het niet wenselijk is om voor elk schuurtje bij een monument een vergunning te verlenen, is in de UMD opgenomen dat de gemeente deze vergunningplicht niet altijd handhaaft voor kleine bouwwerken op het achtererf bij een monument. Dit gaat alleen om bouwwerken die het monument niet raken en indien er geen monumentale tuinaanleg aanwezig is en het erf niet grenst aan de openbaar toegankelijk gebied. In het Agnetapark gelden deze richtlijnen niet, omdat het Agnetapark als geheel is beschermd als monument en omdat ook de inrichting van het erf bij de woningen van het Agnetapark monumentale waarde heeft. De regels voor het vergunningvrij bouwen zijn de laatste jaren meerdere keren verruimd. Bij monumenten is voor bijgebouwen op het erf die het monument niet raken, niet grenzend aan openbaar toegankelijk gebied, een maximale maat vastgesteld waarbij de gemeente de vergunningplicht niet handhaaft. De maximale maat is een oppervlak van 10m² en 3 meter hoog.

Indeling

De UMD is als volgt opgebouwd: voor de indeling van het algemene deel 1 is gekozen voor de hoofdingeling van het STABU (Veel gebruikt Standaard Bestek). De paragraafindeling is aangehouden, voor de verdere verfijning is het STABU niet gehanteerd. In enkele gevallen zijn paragrafen samengevoegd of gesplitst. Per onderdeel is aangegeven wat de uitgangspunten voor restauratie en ingrepen zijn. Voor het wijzigen van monumenten is een vergunning nodig. Gewoon onderhoud valt niet onder de vergunningplicht. Daarom wordt in de UMD genoemd voor welke onderdelen een vergunning moet worden aangevraagd, wat vergunningvrij is of waar ambtelijke toetsing volstaat. Ten slotte wordt in de uitvoeringsrichtlijnen beschreven hoe de ingrepen uitgevoerd moeten worden, waar nodig met toelichting. In juli 2013 zijn de uitvoeringsrichtlijnen voor het Agnetapark goedgekeurd door het college. Deze uitvoeringsrichtlijnen zijn in deel 2 toegevoegd.

Algemene uitgangspunten voor monumentenzorg en de UMD

1. Behoud gaat voor vernieuwing

De historische bouwmaterialen, structuren en constructiewijzen vertegenwoordigen een belangrijke monumentale en historische waarde. Deze waarde dient zoveel mogelijk te worden gerespecteerd, opdat de geschiedenis en ontwikkeling van het ambachtelijke bouwen en het dagelijks gebruik van een monument afleesbaar zijn. Door vervanging gaat deze afleesbaarheid voorgoed verloren.

2. Bouwhistorie eerbiedigen

Het transformatieproces, door verandering van het gebruik of de functie, dat een gebouw door de tijd heen ondergaat, heeft een grote historische waarde. Een monument ontleent veelal zijn waarde aan de bouwgeschiedenis. In de praktijk verkeert geen enkel monument meer in de oorspronkelijke staat. Latere wijzigingen of toevoegingen kunnen van groot belang zijn omdat de bouwgeschiedenis van een gebouw daaraan afleesbaar is. Door reconstructie wordt deze afleesbaarheid verstoord. In een reconstructie wordt weliswaar getracht een historisch beeld op te roepen, maar daarvoor moeten vaak historisch waardevolle, maar later aangebrachte, onderdelen wijken.

3. Toevoegingen en veranderingen aan monumenten moeten bij voorkeur reversibel zijn. De verandering moet in beginsel een toevoeging zijn die weer ongedaan kan worden gemaakt, zonder de monumentale waarden aan te tasten.

4. Nieuw toe te passen materialen moeten compatibel zijn

Historische materiaaltoepassingen en/of constructiewijzen zijn niet altijd verenigbaar met de hedendaagse bouwmaterialen of constructiewijzen. Zij kunnen fysische en/of chemische reacties veroorzaken die schade toebrengen aan het monument. De toe te passen technieken mogen geen mechanische, fysische of chemische schade toebrengen aan een monument. Vernieuwen met oude materialen blijft vernieuwen. Hergebruik van historische bouwmaterialen verdient echter wel de voorkeur.

Richtlijnen voor het ontwerp- en bouwproces

- Eerst dient een beschrijving of soms een bouwhistorisch onderzoek van het gebouw of de te verbouwen bouwdelen te worden gemaakt: de historie van het gebouw, het opmeten en documenteren, de datering en stijl van de verschillende bouwdelen, een inschatting van de bouwhistorische waarde van de bouwdelen. In overleg met monumentenzorg van de gemeente Delft, wordt bepaald of en hoe uitgebreid een beschrijving nodig is. Dit onderzoek kan soms worden verricht in samenwerking met een medewerker van monumentenzorg of door een deskundige verrichten. Dit onderzoek gaat vaak in twee rondes: voor en na de -gedeeltelijke- ontmanteling.
- De waarde van de historische elementen kan vergroot worden door ze een logische en soms bijzondere plek in het ontwerp te geven. Het is belangrijk de kans op beschadiging te minimaliseren tijdens zowel uitvoering en gebruik.
- Het is mogelijk en wenselijk in een vroeg stadium over de verbouwplannen te overleggen met monumentenzorg. Via een digitaal vooroverleg (zie www.delft.nl) kunt u een vooroverleg cultuurhistorie aanvragen. Monumentenzorg kan en wil ook al bij de allereerste opnames van het pand worden betrokken. De Commissie voor Welstand & Monumenten kan, via monumentenzorg, ook adviseren over een voorlopig ontwerp, mits dit voldoende is uitgewerkt en gedetailleerd.
- Alle partijen die bij de voorbereiding, planvorming, uitvoering en controle van de werkzaamheden zijn betrokken, moeten vooraf van deze uitvoeringsvoorschriften en de overige in de omgevingsvergunning opgenomen voorwaarden op de hoogte zijn. Alle partijen zijn onder andere: eigenaar, architecten, opzichters, aannemers, uitvoerders, onderaannemers, ambtenaren bouw- en woningtoezicht, enz.

Afwijken van de UMD

Het standaard monument bestaat niet. De richtlijnen zijn geschikt voor veel voorkomende werkzaamheden en monumentale waarden. Het blijven echter richtlijnen waarvan afgeweken kan en soms moet worden. Op basis van een goed plan is afwijken van de UMD bespreekbaar.

- Een ingediende aanvraag omgevingsvergunning wordt geacht te worden uitgevoerd conform de UMD, tenzij in het plan anders is aangegeven.
- Monumentenzorg kan in gevallen waarbij de aard of het kwaliteitsniveau van de monumentale waarden niet in deze richtlijnen algemeen geregeld worden, nadere eisen stellen.
- Monumentenzorg kan zwaardere eisen stellen dan in de UMD staan vermeld. Strengere eisen kunnen bijvoorbeeld worden gesteld bij een combinatie van ingrepen of wanneer de monumentale waarden hoog zijn, hoger dan gemiddeld.

Versiebeheer, overzicht van wijzigingen in de UMD

JAAR	WIJZIGINGEN IN UMD	WIJZIGINGEN OVERIG GEMEENTELIJK BELEID	WIJZIGINGEN RIJKSBELEID
juli 2007	vaststellen UMD, niet handhaven vergunningplicht bij onderhoud		woningwet 2003: Alle onderhoud in beschermd gezicht en bij monumenten vergunningplichtig
november 2010	toevoegen kleine ingrepen: richtlijnen zonwering, reclame, aanlichten, gevelverlichting	monumentenverordening aangepast (2009), voor vergunningplicht gemeentelijke monumenten is UMD leidend. Sneltoetscriteria aan welstandsnota toegevoegd.	invoeren WABO (oktober 2010), wet algemene bepaling omgevingsrecht, monumenten activiteit wordt onderdeel van omgevingsvergunning.
januari 2013	toevoegen richtlijnen zonnepanelen vergunningsvrij	sneltoetscriteria aan welstandsnota toegevoegd	
juli 2013	nieuwe regels onderhoud en bouwen in beschermd gezicht, meer duurzame ingrepen vergunningsvrij		invoeren Bor (januari 2012) vergunningvrij bouwen en onderhoud.
januari 2015	nieuwe criteria doorbraken, dakterrassen, afvoerpijpen en vergunningvrij bouwen bij monumenten	gevolgen van bestemmingsplan binnenstad 2012 in richtlijnen verwerkt	wijzigen Bor regeling vergunningvrij bouwen in beschermd gezicht (november 2014)

DEEL 1: ALGEMENE UITVOERINGSRICHTLIJNEN MONUMENTENZORG DELFT

Het samenvoegen van panden en/of wijzigen (hoofd)draagconstructie.

00 STANDPUNT VAN MONUMENTENZORG BIJ INGREPEN

Uitgangspunten

- De openingen moeten in grootte en aantal beperkt blijven, de functie en het gebruik van het monument wegen mee in het wel of niet toestaan van één of meerdere doorbraken.
- De structuur van de afzonderlijke panden c.q. van het pand moet herkenbaar blijven en de bestaande ruimten te onderscheiden zijn;
- Bij monumentale interieurs mogen geen doorbraken worden gemaakt; en ter plaatse van rookkanalen en schouwen mogen geen doorbraken worden gemaakt; bouwhistorisch waardevolle elementen mogen niet worden beschadigd of verwijderd.
- Er moet zoveel mogelijk gebruik worden gemaakt van vroegere doorbraken c.q. openingen, zodat er zoveel mogelijk oorspronkelijk materiaal gehandhaafd blijft. Er mogen geen unieke constructies zoals houtskelet of historisch waardevol muurwerk worden aangetast. De bouwhistorische waarde van het houtskelet en het muurwerk moet vooraf door de aanvrager onderzocht worden.
- Aanpassingen in een monument moeten passen binnen de hoofdconstructie ervan. Behoud en zo nodig herstel van de bestaande constructie is het uitgangspunt. Indien de bestaande constructie niet toereikend is, dienen noodzakelijke versterkingen of stabiliteitsvoorzieningen in beginsel een reversibele toevoeging te zijn. Overbodig geraakte constructieve onderdelen moeten gehandhaafd blijven.
- Nieuw aan te brengen elementen moeten overeenkomen met de oorspronkelijke elementen voor wat betreft materiaal, vormgeving en afmetingen.

Vergunningplichtig

- Voor het samenvoegen, het maken van doorbraken en/of het wijzigen van constructieve onderdelen, is altijd een omgevingsvergunning nodig.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg

- In geval van onderhoud, kan het vervangen van constructieve houten balken ambtelijk getoetst worden. Dit geldt ook voor de volgende werkzaamheden:
- Het herstel van dragend metselwerk.
- Het herstel van gevelankers.
- Herstel of aangieten van balkkoppen.

Uitvoeringsrichtlijnen

Horizontale doorbraken

- Bij het maken van openingen breder dan 1,0 meter in muren is ten minste een latei nodig, in sommige gevallen is een portaal nodig.
- Een opening hoort niet te worden gemaakt onder een zware puntlast, bijvoorbeeld niet onder de oplegging van een moerbalk.
- Voor het maken van openingen in muren moeten worden ingediend:
  - constructieberekening voor de toe te passen latei of het portaal;

- berekening funderingsbelasting in de oude en de nieuwe situatie (bij dragende muren).
- Wanneer men constructieonderdelen wil vervangen moet rekentechnisch worden aangetoond dat een constructie niet toereikend is. Indien herstel geen optie is kan het constructieve element of onderdeel vervangen worden door een bij de constructie van het object passend element of onderdeel.
- De afstand van een doorbraak tot de gevel is afhankelijk van de lengte van het pand, de minimale afstand tussen twee doorbaken is 0,90 meter.
- Indien een muur onderdeel is van de hoofddragstructuur mag de totale lengte van alle doorbraken in één muur niet meer dan 20 procent van de gehele lengte bedragen;
- Een doorbraak mag maximaal 1,80 meter breed zijn.
- Een doorbraak bij een winkel of bedrijfspand mag maximaal 2,50 meter breed zijn.
- De doorbraak mag maximaal 2/3 van de hoogte van de ruimte bedragen met een minimum van 2,10 meter en een maximum van 2,40 meter;
- Zie voorts de betreffende paragrafen.

Doorbreken en samenvoegen in verticale richting

- Bij verticale doorbraken dienen bestaande trapgaten c.q. ravelingen te worden (her)gebruikt.
- Trappen die bovenwoningen ontsluiten moeten behouden blijven zodat de woning toegankelijk blijft.

Toelichting

Scheidingsmuren en de oorspronkelijke binnenmuren van panden zijn bepalend voor de structuur van de afzonderlijke ruimtes. Bij gewijzigd gebruik van de ruimten, moet de oorspronkelijke structuur behouden en herkenbaar blijven.

De scheidingsmuren tussen de panden hebben vaak een hoge bouwhistorische waarde. In veel gevallen is er in de muren historisch metselwerk. Om die reden moet de plaatsing en vormgeving van openingen tussen afzonderlijke panden zorgvuldig worden onderzocht en vormgegeven. Voor het maken van doorbraken is altijd een omgevingsvergunning nodig.

01 VOOR HET WERK GELDENDE VOORWAARDEN

- Indien tijdens de uitvoering van vergunde werkzaamheden historische onderdelen te voorschijn komen waarvan het bestaan voordien niet bekend was, is de vergunninghouder verplicht dit te melden bij monumentenzorg gemeente Delft. Indien noodzakelijk kan monumentenzorg gemeente Delft een revisie van het bouwplan eisen in aanvulling op de verleende vergunning.
- De uitvoerenden moeten medewerkers van monumentenzorg de mogelijkheid bieden tijdens de werkzaamheden onderzoek uit te voeren.
- Historisch waardevolle elementen moeten tijdens restauratie- en verbouwingswerkzaamheden afdoende beschermd worden tegen beschadiging en diefstal.
- Een monument moet tijdens de uitvoering van de werkzaamheden altijd afdoende tegen weersinvloeden beschermd zijn.
- Onderdelen die hergebruikt zullen worden, maar voor de uitvoering van de werkzaamheden tijdelijk worden gedemonteerd, moeten droog, geventileerd en beschermd tegen mogelijke beschadigingen worden opgeslagen.
- Stut- en stempelconstructies moeten zodanig worden aangebracht dat zij geen schade kunnen veroorzaken aan historisch waardevolle elementen.

- Steigers moeten zodanig geplaatst en bevestigd worden, dat de schade aan de gevel tot een minimum beperkt blijft. Vastzetten in de voegen en niet in de steen. Verankerings-elementen moeten bij demontage worden verwijderd en de ontstane gaten moeten gevuld worden met daartoe geëigende, bij het monument passende materialen. Steigers mogen niet aan geveltoppen worden “gehangen”.
- Veiligheidsvoorzieningen voor inspectie zijn toegestaan mits de aan te brengen voorzieningen geen monumentale onderdelen aantasten en zij niet storend aanwezig zijn. Veiligheidsvoorzieningen voor onderhoud zijn alleen toegestaan indien de bereikbaarheid met bijvoorbeeld hoogwerkers redelijkerwijs niet mogelijk is en de noodzaak van regulier onderhoud aanwezig is.

10 STUT- EN SLOOPWERK

Uitgangspunten

- Wat is gesloopt, is voorgoed verloren. Voor sloopwerk is daarom vrijwel altijd een monumenten- en sloopvergunning vereist.
- De opmars van asbest in de bouw begon in de jaren 20 van de vorige eeuw. Het verwijderen van -later aangebracht- asbest brengt geen schade toe aan gebouwen van begin twintigste eeuw of ouder. Bij jongere gebouwen is ook bij de sloop van asbest meer aandacht voor de historische waarden vereist.

Vergunningplichtig

- Voor verwijderen van asbest is altijd een *melding asbest verwijderen* verplicht. Bewoners mogen in bijzondere gevallen een kleine hoeveelheid asbest zelf verwijderen en afvoeren naar een speciale container.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg

- Een omgevingsvergunning is soms niet verplicht bij asbestsanering in panden gebouwd voor 1920. Vooraf dient een medewerker van monumentenzorg hiervoor toestemming te verlenen.
- Een omgevingsvergunning is meestal wel verplicht bij asbestsanering in panden gebouwd vanaf 1920.

Uitvoeringsrichtlijnen

- Slopen dient gefaseerd te worden uitgevoerd in overleg met monumentenzorg van de gemeente Delft. Na iedere fase moet monumentenzorg de gelegenheid krijgen het pand nader te onderzoeken.

Toelichting

- Veel interessante, historische details en daarmee de geschiedenis van een gebouw, zijn vaak niet meer zichtbaar door later aangebrachte afwerkingen zoals plafonds, voorzetwanden, behang, vloerafwerkingen, enz.

17 TERREININRICHTING EN GROEN

Uitgangspunten

- Historische stoepen, trappen, leuningen, poortjes, beelden, hekken en een monumentale groenaanleg mogen alleen worden gewijzigd met toestemming van monumentenzorg gemeente Delft.

Vergunningplichtig

- Wijziging van de bestaande objecten of bouwkundige elementen.
- Het aanbrengen van tuinhekken die raken aan monumentale onderdelen of voor zover niet genoemd in de bijlage II van het Bor.
- Reconstructie van stoepen, trappen of hekken.
- Het wijzigen van de aanleg van monumentaal of cultuurhistorisch waardevol groen (via een aanlegvergunning)

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg

- Ondergeschikte wijzigingen van monumentaal of cultuurhistorisch groen.

Vrijgesteld van de vergunningplicht

- Onderhoudswerkzaamheden aan (historische) stoepen, hekken, leuning, poortjes, beelden en trappen (enz.)
- Onderhoud aan monumentaal en cultuurhistorisch groengebieden en beplanting.

Uitvoeringsrichtlijnen

- Nieuw te vervaardigen onderdelen dienen eenzelfde afwerking en detaillering te krijgen als de oorspronkelijke onderdelen. Nagemaakte historische onderdelen zijn alleen toegestaan indien de oorspronkelijke vormgeving exact bekend is.
- Bij onderhoud of herstel van smeedijzeren onderdelen zoals tuinhekken, gevelankers en ander siersmeedwerk, dient al het ijzerwerk volledig van oude verflagen en roest te worden ontdaan.
- Aan een historische ijzer- of staalconstructie mag soms gelast worden. Lassen is niet reversibel en historische ijzer- of staalconstructies bevatten overwegend een te hoog koolstofgehalte. Lassen is alleen mogelijk, indien door onderzoek blijkt dat er geen monumentale waarden in het geding zijn en de ijzer- of staalconstructie een koolstofgehalte bevat lager dan 5%.

Toelichting

- Uitgebreide informatie over dit onderwerp is te vinden op www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek; nr 32 instandhouding van smeedijzer, nr 19 instandhouding graftekens van ijzer, kunststeen en hout).

20 FUNDERINGSPALEN, KELDERS EN DAMWANDEN

Uitgangspunten

- Veel monumenten zijn op "staal" gefundeerd en niet op palen. Het (ver)zakkingsgedrag van op staal gefundeerde panden is anders dan dat van op palen gefundeerde panden. Een pand mag daarom nooit gedeeltelijk op staal en gedeeltelijk op palen worden gefundeerd. Bij het aanbrengen van een uitbouw of een kelder, moet deze meestal onafhankelijk van het monument worden gefundeerd en middels een dilatatie van het monument los worden gehouden.
- Op staal gefundeerde panden kunnen extra en ongelijkmatig gaan zakken door:
  - het verlagen van de grondwaterstand door bemaling (bijvoorbeeld voor de aanleg van een kelder);
  - trillingen als gevolg van heiwerkzaamheden;
  - door toename van het gewicht van het pand (bijvoorbeeld bij het vervangen van houten vloeren door beton);
  - het ontgraven van grond naast de fundering, lager dan het laagste punt van de fundering.

- De grondwaterstand kan de komende jaren variëren door het stoppen van de grondwateronttrekking door DSM gist, de bouw van de spoortunnel en de te nemen compenserende maatregelen.
- Een bouwwerk mag slechts worden voorzien van een nieuwe fundering als de oorspronkelijke fundering aantoonbaar slecht en/of overbelast is. Van de oude fundering moet zo weinig mogelijk materiaal worden verwijderd.
- Het aanbrengen of het dieper uitgraven van een kelder is niet toegestaan, alleen in uitzonderlijke gevallen kan hiervan worden afgeweken: wanneer de ruimtelijke noodzaak hiervan wordt aangetoond en het risico op verzakking van het betreffende pand en naburige panden nihil is.
  - De aanvrager moet aantonen dat het monument en de omliggende panden geen risico lopen.
- Historische kelders moeten behouden blijven.
- Een bestaande, dichtgestorte kelder mag worden leeggehaald en hersteld.

Vergunningplichtig

- Voor alle werkzaamheden aan de fundering, het aanbrengen van een kelder en het verdiepen van een kelder, is een omgevingsvergunning verplicht.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg

- Onderhoudswerkzaamheden aan keldermuren

Uitvoeringsrichtlijnen

- Indien een object een gemeenschappelijke bouwmuur heeft moet er een afstemming met de funderingssituatie van het belendende pand komen.
- Wanneer men een kelder wil aanleggen, moet met het volgende rekening worden gehouden:
  - Vooraf moet een onderzoek worden verricht naar : de risico's voor het pand, de panden in de directe omgeving en de waterhuishouding;
  - De nieuw te maken kelder dient onder en los van het bestaande bouwdeel worden aangelegd, tussen de bestaande fundering(balk)en.
  - Fundering(balk)en en gevelrooilijnen mogen niet worden doorbroken;
  - De inwendige hoogte van de kelder moet worden beperkt opdat de kelder minder diep komt te liggen: niet de wettelijke nieuwbouweis van 2,60 meter hoogte, maar 2,10 meter.
- Bij werkzaamheden aan de fundering, in de grond of met betrekking tot een kelder, moeten voor het pand en de omliggende bebouwing de volgende gegevens worden ingediend:
  - bemalingsonderzoek naar de invloed van de tijdelijke of definitieve wijziging van de grondwaterstand;
  - funderingsbelastingsonderzoek naar de bestaande en de nieuwe situatie;
  - risicoanalyse voor heiwerkzaamheden en het slaan van damwanden;
  - risicoanalyse voor graafwerkzaamheden en een plan voor de te maken grondkeringen;
  - plan van aanpak.
- Voor de beoordeling van mogelijke schade door trillingen bij het plaatsen van nieuwe palen wordt de strengste grenswaarde uit het SBR-rapport, Meet- en beoordelingsrichtlijn, schade aan gebouwen ten gevolge van trillingen, deel A, oktober 2003 of recenter, gehanteerd. Het heiwerk moet tenminste trillingsarm worden uitgevoerd.
- Bij vervanging of herstel van de fundering:
  - Een funderingsrapport moet uitsluitend bieden over de technische staat en de mate van aantasting van de fundering.

- Onvoldoende draagvermogen van een fundering moet rekentechnisch worden aangetoond. De nuttige diameter van een paal bepaalt het draagvermogen, niet de mate van aantasting. Indien een aangetaste paal nog voldoende draagvermogen heeft is een nieuwe fundering niet nodig.
- Indien een nieuwe fundering wordt aangebracht, mag de oude fundering niet worden verwijderd.

Toelichting

- In Delft zijn enkele nieuwe kelders aangebracht onder monumenten in de historische binnenstad. De ervaringen hiermee zijn niet altijd positief.
  - Er is een risico van verstoring van oudere fundaties.
  - De gevolgen op lange termijn zijn niet bekend.
  - In de grond onder monumenten, in de beschermde stadsgezichten, maar ook elders in Delft, is veel over de historie van Delft te vinden. Dit bodemarchief wordt door de werkzaamheden beschadigd. Er is daarom een aanlegvergunning nodig voor het verstoren van archeologie.
  - Vroeger werd veel gebruik gemaakt van resten van oude bebouwing. Daardoor zijn de opbouw van de bestaande fundering en eventuele oudere funderingen dieper in de grond niet bekend.

21 BETONWERK

Uitgangspunten

- In de twintigste eeuw werd steeds meer beton gebruikt. Dit beton kan essentieel zijn voor de architectuur van de gebouwen.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg

- Voor herstelwerkzaamheden aan constructief beton. Voor het vervangen van constructief betonnen onderdelen kan ook een omgevingsvergunning nodig zijn.

Vergunningvrij

- Onderhoud aan en gedeeltelijk herstel van beton in het zicht zoals: balkons, luifels, gevelbanden, lateien, dakranden, enz.

Uitvoeringsrichtlijnen

- Betonreparaties moeten worden uitgevoerd zoals gesteld in RVblad 01-1, UDC 691.32 en de relevante CUR-aanbevelingen.

Toelichting

Uitgebreide informatie over dit onderwerp is te vinden op www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek; nr. 40, 44 en 45).

22 METSELWERK

Verwijzingen

Het aanbrengen en herstellen van stuc-, pleister- en schilderwerk staat in andere paragrafen:

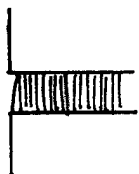
- Voor stuc- en pleisterwerk zie paragraaf 40.
- Voor schilderwerk zie paragraaf 46.
- Voor gevelverlichting, zonneschermen, rolluiken en reclame, zie paragraaf 38.
- Voor monumentenbordjes, zie diversen.

Uitgangspunten metselwerk

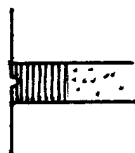
- De uiterlijke kwaliteiten en technische staat van een gevel zijn van groot belang voor de historische waarde en de beleving van een monument. Materiaaltoepassing, metselverband, patina, textuur en vorm en uiterlijk van het voegwerk, vormen een wezenlijk bestanddeel van de historische waarde van een gevel. Conservering van de bestaande gevel moet het uitgangspunt zijn. Onzorgvuldig omgaan met de gevel leidt tot onherstelbare beschadiging. In geval van schade of calamiteiten bij gevels moet eerst de oorzaak van de schade worden vastgesteld en verholpen, alvorens tot reparatie wordt overgegaan. Vaak wordt te snel een oorzaak aangewezen die achteraf niet juist blijkt te zijn, waardoor onnodige wijzigingen aan de gevel zijn aangebracht.
- het hydrofoberen van de gevel is in principe niet toegestaan.

Uitgangspunten gevelreiniging

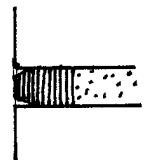
- Het reinigen van gevels anders dan met stoom is niet toegestaan. Onder gevelreiniging wordt onder meer verstaan: stralen met grit, zand en water en het reinigen met behulp van chemische middelen. Alleen in uitzonderlijke gevallen kan voor gevelreiniging toestemming worden gegeven.
- Het hydrofoberen en impregneren van gevels is in principe niet toegestaan.
- Graffiti:
  - Anti-graffitilagen zijn toegestaan bij een spouwmuurconstructie indien zij kleurloos (niet glanzend), dampdoorlatend en zelfopofferend zijn, bijvoorbeeld een coating op basis van zetmeel. Indien er geen sprake is van een spouwmuur mag een anti-graffitilaag alleen toegepast worden indien het gebouw geen aantoonbare fysische schade van de beschermlaag ondervindt. Permanente en semi-permanente antigraffiti-systemen zijn niet toegestaan. Graffiti moet zo snel mogelijk worden verwijderd in overleg met monumentenzorg.

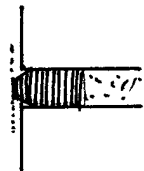
doorgestreken voeg
Metselspecie = voegspecie
vanaf de middeleeuwen

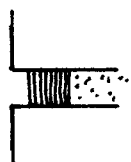
platvolle voeg met dagstreep
vanaf 16e eeuw

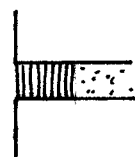
gesneden voeg
representatieve gevels
vanaf 17e/18e eeuw

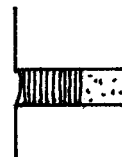
geknipte voeg
19e eeuw

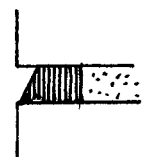
verdiepte voeg
Amsterdamse school
jaren 20 en 30; 20e eeuw

platvolle voeg

iets terugliggende voeg

schaduwvoeg
ontwerp Dudok

Opliggende voeg
fout voegwerk om te beschadigde stenen te camoufleren
als gevolg van slecht verwijderd voegwerk.

Overzicht veel voorkomende soorten voegwerk. Bij een pand kunnen meerdere soorten voegwerk zijn
aangebracht.

Uitgangspunten voegwerk

- Alleen die delen van het voegwerk die slecht zijn moeten worden vervangen.
- Een licht beschadigde voeg die zijn functie nog vervult, heeft de voorkeur boven een nieuwe voeg. Een voeg is slecht als hij zijn waterwerende functie niet meer vervult. Te geringe hardheid is geen criterium voor het vervangen van een voeg. Pas indien meer dan 50 % van het voegwerk slecht is, mag het voegwerk volledig worden vervangen. In het geval dat de aantasting onder het bovengenoemde percentage blijft maar sterk over de gevel is verspreid, kan het voegwerk soms, in overleg met monumentenzorg gemeente Delft, integraal vervangen worden. Deze percentages gelden per gevel.

Uitgangspunten reparatie baksteen metselwerk

- Bestaand metselwerk moet behouden blijven. Metselwerk mag pas vervangen worden als de onderlinge samenhang en scheurvorming herstel verhinderen.

Uitgangspunten toevoeging aan gevel

- Voorzieningen die een niet-reversibele toevoeging zijn en waarvoor in de gevel een sparing of gat moet worden aangebracht, zoals brievenkasten, gevelkachelafvoer, intercomvoorzieningen, gevelstenen, muurventilatioorosters, muursuskasten etc. zijn in beginsel niet toegestaan.

Uitgangspunten afwerking

- Op gevels mogen alleen pleisterlagen worden aangebracht als deze al aanwezig zijn of als dit historisch verantwoord is.
- Hoekbeschermers zijn niet toegestaan.
- Alleen gevels die geolied zijn mogen opnieuw geolied worden. De kleur dient ter goedkeuring aan monumentenzorg gemeente Delft te worden voorgelegd. Oorspronkelijk komt het oliën van gevels niet voor.
- Niet geschilderde gevels mogen niet geschilderd of geteerd worden, tenzij dit historisch verantwoord is.
- Natuursteen mag alleen geschilderd worden als dit historisch verantwoord is.
- Tegeltableaus moeten gehandhaafd blijven en mogen niet worden overgeschilderd of anderszids weggewerkt worden op een wijze die schade aan het tableau veroorzaakt.
- Het polychromeren van gevelstenen en reliëfs is alleen toegestaan, indien ze dateren uit een tijd dat polychromeren gebruikelijk was en het aannemelijk is dat de steen ooit gepolychromeerd was.
  - Bij polychromeren dient men zich te laten leiden door de voorstelling, het onderschrift of de historische huisnaam.
  - Het aanbrengen van extra ornamenten of kleur, zonder dat daar -bijvoorbeeld in het reliëf of het onderschrift- toelichting voor is, is niet toegestaan, tenzij historisch of kleuronderzoek kan aantonen dat daarvan wel sprake was.

- Waar geen reliëf aanwezig is, moet gekozen worden voor een natuursteenkleur.

Vergunningplichtig

- Aanbrengen van stucwerk op schoon metselwerk;
- Metselen van nieuwe muren;
- Voor toevoegingen aan een zichtgevel (zichtbaar vanaf de openbare weg) is een omgevingsvergunning vereist. Bijvoorbeeld: buitenlampen, briefkasten, umts installatie-onderdelen, airco's, etc. Voor enkele onderdelen zijn sneltoetscriteria opgesteld te weten: gevelverlichting, zonneschermen, rolluiken en reclame, zie ook paragraaf 38.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg:

- Het reinigen van de gevel door middel van stoom, zonder hoge druk;
- Aanbrengen van een ander type voeg;
- Slopen van metselwerk buiten én binnen. Mogelijk is een omgevingsvergunning vereist, bovendien moet worden voldaan aan de eisen in de bouwverordening.
- Voor toevoegingen aan gevel als gevelverlichting, reclame, rolluiken en zonneschermen zijn sneltoetscriteria opgesteld, zie ook paragraaf 38.
- Herstel van het stucwerk of het voegwerk; van zowel het verwijderen als het nieuw aanbrengen van voegwerk moeten proefstukken door de inspecteur monumentenzorg worden goedgekeurd.
- Herstel en vervanging van natuurstenen elementen
- Werkzaamheden aan "nieuwe" metselwerk muren. Nieuw is niet ouder dan enkele tientallen jaren; een recente toevoeging.
- Toevoegingen aan de gevel van ondergeschikte aard.

Vergunningvrij

- Onderhoud en zeer plaatselijk herstel van stuc- en voegwerk in hetzelfde materiaal.
- Reparatie en incidentele vervanging van bakstenen of natuurstenen elementen.

Uitvoeringsrichtlijnen metselwerk

- Indien een monument niet is voorzien van een spouwmuur mag geen gemetseld spouwblad worden toegevoegd, ook niet bij vervanging van een gevel.
- Muurventilatie-roosters of muursuskasten zijn niet toegestaan.

Uitvoeringsrichtlijnen dragend metselwerk en ankers

- Geroeste ankers mogen niet worden vervangen maar moeten ontroest en behandeld worden, tenzij herstel niet mogelijk is. Een controleberekening moet aantonen of een anker in die mate is gecorrodeerd dat het niet sterk genoeg meer is.

Uitvoeringsrichtlijnen gevelreiniging

- Het reinigen en afspoelen van de gevel voor het voegen of stuken mag niet met hoge druk gebeuren.
- Gevelreiniging is niet toegestaan. Onder gevelreiniging wordt onder meer verstaan: stralen met bijvoorbeeld grit, zand en water en het reinigen met behulp van chemische middelen. Meestal is reinigen met stoom onder lage druk wel toelaatbaar.
- Graffiti: Indien een monumentale gevel met graffiti is beklad, moet eerst worden vastgesteld welk type verf is gebruikt. Vervolgens kan de reinigingstechniek worden bepaald, waarbij in ogenschouw moet worden genomen welke schade de reinigingsmethode kan aanrichten.
- Het verwijderen van graffiti door middel van stralen is niet toegestaan.

- Een anti-graffitilaag mag alleen worden aangebracht met de toestemming en volgens de voorwaarden van monumentenzorg gemeente Delft.

Uitvoeringsrichtlijnen voegwerk

- Het hydrofoberen en impregneren van gevels is niet toegestaan.
- In overleg met de inspecteur monumentenzorg dient ter plekke te worden beoordeeld welk deel van het voegwerk aan vervanging toe is.
- Voorafgaand aan het uithakken en opnieuw voegen dient een proefstuk te worden beoordeeld door de inspecteur van monumentenzorg. dit proefstuk:
  - dient op een onopvallende plaats te zitten (bijvoorbeeld hoog op de gevel);
  - wordt beoordeeld op zowel het uithakken als het voegen;
  - het proefstuk dient te worden uitgehakt en gevoegd door de medewerkers die de gehele gevel zullen gaan uithakken en voegen.
- De voeg moet worden verwijderd met gereedschap dat geen schade toebrengt aan het historisch metselwerk. Een lintvoeg moet, alvorens hij met een naaldbeitel wordt uitgehakt, eerst langs een rei met een op lage toeren draaiende diamantzaag tot de gewenste uithakdiepte te worden ingezaagd. Vervolgens kan de stootvoeg handmatig worden verwijderd. Bij metselwerk met een lintvoeg die smaller is dan 7 mm is alleen inzagen van de lintvoeg toegestaan. Een lint- of stootvoeg smaller dan 3,0 mm mag niet worden verwijderd.
- Bij het uithakken van bestaand voegwerk mogen de voegen niet worden verbreed; het zogenaamd ophakken van voegen is niet toegestaan.
- De voegen dienen in verband met een goede hechting van de voegspecie zodanig te worden uitgehakt dat de voeg voldoende massa heeft. De oude moet volledig worden verwijderd tot aan de metselspecie. Als richtlijn kan worden aangehouden een verhouding van voegdikte staat tot de voegdiepte is als 1 staat tot 2.
- Nieuw voegwerk dient overeen te komen met het te verwijderen, historisch juiste voegwerk voor wat betreft samenstelling en hardheid, kleur en uitvoering.
- Moderne voeg- en metselmortels zijn meestal van andere basis materialen gemaakt dan de mortels die voor het monument zijn gebruikt. Moderne mortels zijn meestal niet geschikt.
- Historisch metselwerk is meestal gevoegd met kalkmortel. In dat geval moet de nieuwe voeg qua samenstelling zijn aangepast aan de samenstelling en hardheid van het bestaande metselwerk. Voegen met een gewone cementmortel is niet toegestaan.
- Ter hoogte van het maaiveld moet het voegwerk tot tenminste 300 millimeter beneden het maaiveld worden nagezien en indien nodig vernieuwd.
- Het is niet mogelijk kalk en trasvoegen aan te brengen tijdens vorst of wanneer (nacht)vorst is voorspeld.
- Het uitdrogen van vers voegwerk moet worden voorkomen door niet in de volle zon te voegen en een droge gevel vooraf te besproeien of af te dekken.

Uitvoeringsrichtlijnen reparatie baksteen metselwerk

- Scheuren moeten niet dichtgesmeerd maar ingeboet worden (gescheurde stenen uithakken en vervangen door goede stenen), zodat de muur een constructief geheel blijft vormen. De te gebruiken stenen en mortel moeten zijn aangepast aan de fysische en chemische eigenschappen (hardheid, samenstelling) van de bestaande wand. Indien het inboetwerk niet is aangepast aan het bestaande metselwerk kunnen reacties optreden die schade veroorzaken. Voorts bestaat het risico dat het inboetwerk onvoldoende aan het bestaande werk hecht.
- De voor het inboetwerk te gebruiken stenen, moeten qua hardheid, formaat, kleur en textuur aansluiten op het bestaande metselwerk. Hierbij zijn de fysische eigenschappen van de inboeting belangrijker dan de kleur. De in te boeten stenen moeten in hetzelfde verband worden verwerkt als in de bestaande situatie.

- In het geval dat bestaande beschadigde stenen verdere schade tot gevolg kunnen hebben is een reparatiemortel toegestaan, een reparatiemortel met de kleur van de oorspronkelijke steen.
- IJzeren elementen in de gevel moeten worden ontroest en ijzeren restanten zonder functie (of historische waarde) verwijderd.
- De metselmortel moet aangepast zijn aan de samenstelling en hardheid van de bestaande mortel. Chemische hulpstoffen zijn niet toegestaan.
- Wanneer het bestaand metselwerk erg droog is, moet dit vooraf worden besproeid.
- Moderne voeg- en metselmortels zijn meestal van andere basismaterialen gemaakt die in monumenten zijn toegepast. Indien er sprake is van een kalkmortel moet er ook in de nieuwe voegen een kalkmortel worden toegepast.

Uitvoeringsrichtlijnen afwerking

- Voor de gevelafwerking moet een dampopen product worden gebruikt.

Toelichting gevelreiniging

- Gevelreiniging brengt in alle gevallen een zeker schaderisico met zich mee. Reiniging kan de gevel mechanisch of chemisch beschadigen wat kan leiden tot afzanden, verpoederen, schilferen en afbrokkelen. Metselwerk en vele soorten natuursteen zijn na reiniging door het verwijderen of aantasten van de bakhuid veelal meer poreus wat leidt tot grotere wateropname van de gevel, meer kans op vorstschade en een snellere en diepere vervuiling van de gevel. Wat voor de ene gevel en/of materiaal een geschikte reinigingsmethode is, kan bij een andere gevel en/of materiaal ernstige schade opleveren. Het is daarom onmogelijk om een uniforme reinigingsmethode aan te geven. De methode van reinigen wordt bepaald in overleg met monumentenzorg gemeente Delft. De voorkeur gaat uit naar reiniging met stoom of water onder lage druk en zonder toeslagmateriaal.
- De technische noodzaak van reinigen is meestal niet aanwezig. Een reiniging enkel om de gevel er weer "als nieuw" uit te laten zien is niet toegestaan.
- Graffiti verandert het uiterlijk van een gevel ingrijpend, het verwijderen van graffiti is daarom wel toegestaan.
- Voor graffiti verwijdering kan monumentenzorg gemeente Delft adviseren voor zowel verwijderings- als beschermingsystemen.
- De minste beschadiging ondervindt een monument als van een gevel, welke niet van een bescherm laag is voorzien, de graffiti binnen 24 uur wordt verwijderd met de voor de verfsoort en ondergrond juiste reinigingsmethode.

Toelichting hydrofoberen

Het is van groot belang dat historische constructies dampopen worden gehouden. Vocht uit het gebouw migreert in dampvorm door de niet geventileerde constructie. Aangezien de gebouwen qua dampdiffusie en warmte, oorspronkelijk overwegend onoplosbaar lek zijn, heeft het afsluiten van een constructie ernstige gevolgen. Het vochtgehalte in de constructie zal door de remming toenemen waardoor houten elementen zoals balken of kozijnen vaak een te hoge vochtconcentratie krijgen waardoor rot kan ontstaan. Met name als bijvoorbeeld de kozijnen zelf met een dampdichte verf geschilderd zijn. IJzeren ankers in de gevel gaan ook sneller corroderen wat weer tot scheurvorming in het metselwerk zal leiden. Water dat bijvoorbeeld door inwendige condensatie in de constructie komt, kan er door de waterwerende laag niet uit wat het verval versnelt. 's winters bevriest dit vocht en beschadigt de steen. Een tweede probleem is dat bijvoorbeeld hydrofobeermiddelen verweren. Na een aantal jaren moet opnieuw gehydrofobeerd worden anders kan de gevel plaatselijk inwateren. Verder moet een gevel homogeen van aard zijn en niet te veel zouten bevatten anders is de hydrofobeer laag op den duur niet waterdicht. Tot slot is het hydrofoberen niet reversibel. In de meeste gevallen leidt hydrofoberen op de lange termijn tot blijvende schade aan de

gevel. Zie ook: TNO Bouw 94-BT-RO721, Schade aan monumenten na hydrofoberen, Delft, 1994.

Toelichting voegwerk samenstelling

Historische gevels zijn van oudsher gevoegd met kalkmortel. Deze voeg is minder hard als de moderne cementvoegen. Cementvoegen zijn star en hechten daardoor slecht aan het bestaande metselwerk. Vaak is de kwaliteit van onbeschadigd historisch voegwerk hoger dan dat van later aangebracht voegwerk. Om die reden is het verwijderen van onbeschadigd voegwerk een onnodige aantasting van de gevel.

Toelichting overig

- Uitgebreide informatie over hydrofoberen is te vinden op www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek; nr 1 hydrofoberen);
- Uitgebreide informatie over voegwerk is te vinden op www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek; nr 2 herstel voegwerk en nr 37 kalkmortel).
- Uitgebreide informatie over reparatie van baksteen metselwerk is te vinden op www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek; nr 4, 5, schade in baksteenmetselwerk, nr 8 vocht en zouten, nr 17 gevelreiniging en nr 39, graffiti), zie ook www.cultureelerfgoed.nl, de richtlijnen in de brochure RDMZ info restauratie en beheer nr. 5, 1996.

24 RUWBOUWTIMMERWERK

Verwijzing

Voor na-isolatie van het dak: zie paragraaf 37

Vergunningplichtig

- Het wijzigen van de bestaande balklaag/-lagen en het toevoegen van constructiedelen.
- Wijzigingen aan beschilderde balken en balken met verfrestanten.
- Het maken of het wijzigen van een raveling.
- Het vervangen van balken.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg

- Het vervangen van balken wanneer dat voor het onderhoud noodzakelijk is.
- Het aanbrengen van houtaantasterbestrijdingsmiddelen.

Uitvoeringsrichtlijnen houten constructies

- De te vervangen houten onderdelen moeten op historisch verantwoorde wijze worden uitgevoerd, waarbij de bestaande detaillering en vormgeving, indien juist, behouden of hersteld of eventueel teruggebracht moet worden.
- De te vervangen houten onderdelen moeten dezelfde zwaarte en profilering krijgen als de bestaande.
- Het houtwerk dat in aanraking komt met metselwerk moet tweemaal in de menie of grondverf worden gezet.
- De toe te passen houtsoorten moeten overeenkomstig het bestaande werk zijn.
- Voor het herstel van houten elementen zoals dakgoten, windveren, dekplanken, gevel- en dakbeschoeiing, moet massief hout worden gebruikt. Toepassing van

multiplex, kunststof, kunststof-verlijmde vezelplaten, mdf en hiermee vergelijkbare plaatmaterialen is niet toegestaan.

- Gaten in houten gootbodems ten behoeve van zinken of koperen gootbekleding moeten 5 millimeter wijder zijn dan de betreffende tapeinden.
- Bij toepassing van injectoren ter bestrijding van houtaantasters, moet vooraf op het kapplan of op de spanttekeningen het aantal en de plaats van de injectoren worden aangegeven. Dit kapplan de of eventuele tekeningen moeten vooraf ter goedkeuring te worden voorgelegd aan de monumenteninspecteur.
- De houtaantasterbestrijding moet met een middel op basis van permethroïden en conform de norm NEN 3252 worden uitgevoerd. Voordat tot bestrijding wordt overgegaan, moeten eerst de ruimte en de constructies goed stofvrij worden gemaakt.
  - Het uitvoerend bedrijf moet na uitvoering van de bestrijding een schriftelijke garantie van tenminste vijf jaar afgeven, dit in verband met de cyclustijd van de larven.
  - Het uitvoerend bedrijf moet bij de toegang tot de behandelde ruimten of kappen een plaat bevestigen met daarop de datum van de bespuiting, het toegepaste middel, de garantietermijn en de naam van het bedrijf dat de bestrijding heeft uitgevoerd.
  - Preventief injecteren is niet toegestaan. Gebleken is dat dit geen zin heeft.

Uitvoeringsrichtlijnen houten kappen en balklagen

- Onderdelen die zijn aangetast door insecten mogen pas vervangen worden als de onderdelen onvoldoende draagvermogen hebben en/of bestrijding niet mogelijk is.
- Door schimmel aangetaste onderdelen mogen geheel worden vervangen.
- Waar mogelijk moeten aangetaste balken worden hersteld en behouden:
  - slechte onderdelen vervangen tot voorbij het niet aangetaste gezonde hout en aangelast (schuine lip- of haaklas; L-las = 2-2,5 x hoogte balk) in dezelfde houtsoort van hetzelfde formaat,
  - indien meer dan 40% van een onderdeel is aangetast is volledig vervangen toegestaan;
  - het gebruik van epoxyharsen ter vervanging van balkkoppen en dergelijke is toegestaan tot maximaal 1/5e van de overspanning tot een maximum van 1,20 meter. Rekentechnisch moet worden aangetoond dat de gerepareerde balk voldoende draagvermogen heeft,
- Staalconstructies of stalen hulpconstructies mogen niet worden toegepast ter vervanging van houten constructies of constructiedelen. Indien nodig, zijn verstijvingen in overleg met monumentenzorg gemeente Delft en een constructeur toegestaan. Staal heeft een andere uitzettingscoëfficiënt dan hout waardoor spanningen kunnen ontstaan. Daarnaast passen stalen (hulp)constructies niet bij het oorspronkelijke monumentale beeld.
- Nieuw aan te brengen dakvensters en trappen moeten tussen de bestaande balken worden geplaatst. Bij trappen bij voorkeur de oude trapgaten gebruiken.
- Het verwijderen van balken is niet toegestaan. Ogenschijnlijk overbodige balken blijken na jaren vaak toch een constructieve functie te hebben (gehad). Deze balken hebben tevens een cultuurhistorische c.q. bouwhistorische waarde.
- Het verlagen of verhogen van een historische balklaag is niet toegestaan.
- Kapsanten mogen niet worden verwijderd of verzaagd.
- De bovenzijde van horizontale delen waarin kopshout en of verticale verbindingsnaden aanwezig zijn, o.a. bij vensterblinden, luiken, opgeklampte deuren, moeten worden afgedekt met lood minimaal 16 kg/m² (NHL 16).
- Ravelingen
  - Het (her)gebruik van de bestaande ravelingen heeft de voorkeur boven het maken van nieuwe ravelingen.

- Wanneer een nieuwe raveling noodzakelijk is, dient deze tussen de bestaande balken te worden gemaakt.

Uitvoeringsrichtlijnen dakbeschot

- Indien het bestaande dakbeschot aantoonbaar slecht is en vervangen moet worden, moet het herstel worden uitgevoerd in hout van dezelfde soort, profilering en afmetingen als in de bestaande toestand.
- Isolatie aan de buitenzijde van de kap, om zodoende een warm-dak constructie te creëren, mag alleen worden toegepast indien de daklijn niet voorbij de gevellijn komt en de resterende gootbreedte minimaal 15 cm bedraagt, tenzij de goot in de oorspronkelijke toestand smaller is. Indien mogelijk is, in overleg met monumentenzorg gemeente Delft, het ophogen of verbreden van de goten toegestaan. (zie paragraaf 37 na-isolatie)
- In alle andere gevallen dient binnenisolatie te worden toegepast (koud-dak constructie), waarbij een goede ventilatie tussen isolatie en dakbeschot moet worden gewaarborgd. (zie paragraaf 37 na-isolatie).
- Afdichtingsmiddelen als kit en PUR-schuim zijn niet toegestaan.
- Historische kappen moeten voldoende worden geventileerd.
- Onbeschoten kappen mogen worden beschoten.
- Het bestaande dakbeschot moet worden gehandhaafd.

Toelichting

- De aanwezigheid van insecten maakt niet altijd dat het 'aangetaste' hout moet worden vervangen. In voorkomende gevallen kan bij een beperkte aantasting met het verlagen van het vochtgehalte in het hout en/of het toepassen van een bestrijdingsmiddel worden volstaan. Schimmels zijn moeilijker te bestrijden.
- Uitgebreide informatie over dit onderwerp is te vinden op www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek; nr 21 schimmels; nr 22 insecten; nr 47 preventieve bestrijding).

25 METAALCONSTRUCTIEWERK

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg

- Alle onderhoudswerkzaamheden

Uitvoeringsrichtlijnen liggers, gevelankers

- Constructieve ijzeren of stalen onderdelen moeten worden gehandhaafd en indien nodig hersteld, tenzij aantoonbaar is dat herstel niet mogelijk is. Bij twijfel moet rekentechnisch worden aangetoond dat een onderdeel of element niet meer voldoet.
- In geval van vervanging of toevoeging van nieuwe stalen constructieve onderdelen moet men rekening houden met de mogelijke legeringsverschillen tussen de oude en nieuwe onderdelen in verband met contactcorrosie.
- Aan een historische ijzer- of staalconstructie mag soms gelast worden. Lassen is niet reversibel en historische ijzer- of staalconstructies bevatten overwegend een te hoog koolstofgehalte. Lassen is alleen mogelijk, indien door onderzoek blijkt dat er geen monumentale waarden in het geding zijn en de ijzer- of staalconstructie een koolstofgehalte bevat lager dan 5%.

Toelichting

- Uitgebreide informatie over dit onderwerp is te vinden op www.cultureelerfgoed.nl (selecteer publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek; nr 32 smeedijzer in het exterieur).

26 BOUWKUNDIGE KANAALELEMENTEN

Uitgangspunten

- Bestaande schoorstenen en schoorsteenkanalen moeten worden gehandhaafd.
- Een gemetselde schoorsteen heeft de voorkeur boven een andere schoorsteen.
- Bestaande gemetselde schoorstenen mogen niet worden gesloopt. In zeer slechte staat verkerende schoorstenen moeten worden vervangen.
- Koper, lood en zink moeten bij restauraties op dezelfde wijze worden toegepast als in de bestaande situatie met gebruikmaking van traditionele bevestigingsmethoden.

Vergunningplichtig

- Het plaatsen van nieuwe schoorstenen, ventilatie-uitmondingen en het aanbrengen van nieuwe rookgaskanalen.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg

- Het vervangen van een schoorsteen die in zeer slechte staat verkeert.
- Het verwijderen van niet monumentale schoorstenen en kanalen.

Uitvoeringsrichtlijnen schoorstenen en ventilatiekanalen

- Ten behoeve van nieuwe schoorstenen, rookgas- en ventilatiekanalen mogen geen monumentale waarden worden aangetast.
  - Het is niet toegestaan balken door te zagen
  - Het is niet toegestaan historische plafonds te doorbreken evenals decoratief beschilderde plafonds, stucplafonds, vloerafwerkingen, wandafwerkingen en -bekledingen.
- Bij hergebruik van een bestaand kanaal moet de luchtdichtheid worden gecontroleerd
- Nieuw aan te brengen rookgas- en ventilatiekanalen dienen van onbrandbaar materiaal te zijn gemaakt.

Uitvoeringsrichtlijnen lood, koper en zink

- Het toe te passen zink is minimaal Zink 16 (1,1 mm) en koper minimaal 0,8 mm. Lood moet volgens de richtlijnen van de SIBL worden aangebracht; op loden nokken moet minimaal 25 ponds lood worden toegepast.
- Metaalwerk mag niet worden gelijmd.
- Toepassing van PVC is niet toegestaan bij ventilatie- en rookgasafvoerkanalen.
- Het loodwerk dient in minimaal 20 kg/m² (NHL 20), uitsluitend met koper vernageld te worden uitgevoerd. Het gebruik van gegalvaniseerde nagels is niet toegestaan.
- Alle aansluitingen op schoorstenen e.d. dienen door middel van muurlood en loketten te worden uitgevoerd in lood zwaar 20 kg/m² (NHL 20) en met loodproppen in voldoende diep uitgehakte of uitgeslepen voegen (30 millimeter) vastgezet en daarna te worden afgevoegd.
- Bevestiging van lood- en zinkbekleding dient zodanig te geschieden dat het materiaal volledig vrij kan werken.

Toelichting

- Bestaande rookkanalen en schoorstenen kunnen vaak gebruikt worden voor het wegwerken van moderne rookgasafvoeren, beluchtingskanalen etc.
- Uitgebreide informatie over lood, koper en zink is te vinden op www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek; nr 33 en 34 bladkoper; nr 35 bladzink).

30 KOZIJNEN, RAMEN EN DEUREN

Verwijzing

Zie ook paragraaf 31 nieuwe dakkapellen en dakramen

Zie paragraaf 34 beglazing

Uitgangspunten

- Het behoud van het bestaande materiaal en gevelbeeld.
- Bestaande vensters, deurpartijen en winkelpuien moeten zo veel mogelijk worden gehandhaafd.
- Indien in het verleden vensters en deurpartijen zijn vervangen in een materiaal dat niet passend is bij de monumentale waarde van de pui, moeten deze bij een vernieuwing worden vervangen door een historisch verantwoord materiaal en detaillering.
- Kozijnen, ramen en deuren van kunststof zijn niet toegestaan.

Vergunningplichtig

- Het aanbrengen van een doorvalbeveiliging.
- Het veranderen van de kozijnindeling.
- Gevel- en dakwijzigingen door het aanbrengen of verwijderen van dakramen en – kapellen.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg

- Het volledig vervangen van een kozijn voor een identiek kozijn.
- Het herstel van een later gewijzigde kozijnindeling bij 1 of 2 ramen per gevel.

Vrijgesteld van vergunningplicht

- Het overschilderen van deuren en kozijnen in dezelfde verfsoort en kleur als bestaand. (Overigens: het geheel of gedeeltelijk verwijderen van de oude verflagen is **niet** vrijgesteld van vergunningplicht.)
- Het herstellen van houtrot.

Uitvoeringsrichtlijnen

- Het volledig vervangen van vensters, deurpartijen en winkelpuien die nog hersteld kunnen worden of nog in goede staat verkeren, is niet toegestaan. Zijn onderdelen van een historisch venster, winkelpui of deurpartij slecht, dan wordt niet het gehele element maar alleen de slechte onderdelen vervangen. Een onderdeel is slecht als meer dan 40% is aangetast. De detaillering en de afmetingen van de nieuwe onderdelen van historische vensters of deurpartijen moet worden aangepast aan de bestaande detaillering en afmetingen en uitgevoerd in dezelfde houtsoort.
- Stalen vensters en deurpartijen mogen alleen worden vervangen indien herstel niet mogelijk is.
- Voor de reparatie van historische vensters, deurpartijen en winkelpuien moeten oude, beproefde verbindingstechnieken worden toegepast. Het verlijmen van verbindingen is niet toegestaan. Het handhaven van een demontabele constructie heeft het voordeel dat de constructie voor reparatie altijd weer uit elkaar kan worden genomen.
- In geval van herstel of vervanging van stalen elementen, zijn bouwtechnische verbeteringen toegestaan mits het oorspronkelijke uiterlijk gehandhaafd blijft. Detaillering en uitvoering moeten in overleg met monumentenzorg gemeente Delft geschieden.
- De reconstructie van een roedenverdeling is toegestaan indien:
  - voor de vroegere aanwezigheid sporen of historische bewijzen aanwezig zijn;

- de overige architectuur van het pand en de omgeving daarmee niet conflicteert;
- geen authentieke, waardevolle, bij een latere fase behorende ramen daarvoor moeten verdwijnen.
- Reparatie van gedeelten van een historische houten winkelpui, venster- of deurpartij moet gebeuren door uitstukken of aanlassen door middel van een liplas (L-las 2-2,5 x houtzwaarte) met dezelfde houtsoort als het bestaande venster of de deurpartij.
- Reparatiemortels op kunststofbasis kunnen alleen voor gaten kleiner dan 10 cm³ worden toegepast.
- Het is niet toegestaan om openingen tussen kozijn en muur met kit af te dichten. De naden tussen kozijn en gevel moeten met een dampopen voeg van kalkspecie worden afgedicht. Door kit als materiaal te gebruiken op oude houten constructies kan de mogelijkheid tot uittreding van vocht worden geblokkeerd.
- Voor schilderwerk moet men dampopen verfsystemen gebruiken, waarvan de Sd-waarde kleiner is dan 30 cm (een Sd-waarde van 15 cm voor het verfsysteem wordt als dampopen beschouwd). Omdat oudere houtconstructies vanwege de aard van omliggende constructie vaak meer vochtbelast zijn dan de tegenwoordige constructies is het beter een dampopen verfsysteem toe te passen.
- Wanneer het noodzakelijk is oude verflagen te verwijderen, moet eerst ter plekke een kleuronderzoek worden uitgevoerd door een gespecialiseerd bedrijf.
- De te vervangen houten onderdelen moeten dezelfde zwaarte en profilering krijgen als de bestaande.
- Het houtwerk dat in aanraking komt met metselwerk dient tweemaal in de menie of grondverf te worden gezet.
- De toe te passen houtsoorten dienen overeenkomstig het bestaande werk te zijn.
- Bij toepassing van injectoren ter bestrijding van houtaantasters moet vooraf op tekening de locatie worden aangegeven. De tekeningen moeten vooraf ter goedkeuring worden voorgelegd aan de monumenteninspecteur.
- Het plaatsen van roosters en suskasten in glasvlakken is niet toegestaan. Het gebruik van gleufroosters in raamhout in gevels is wel toegestaan, mits de roosters geschilderd worden in de kleur van het raamhout.
- De bovenzijde van horizontale delen waarin kopshout en of verticale verbindingsnaden aanwezig zijn, o.a. bij vensterblinden, luiken, opgeklampte deuren, moeten worden afgedekt met lood minimaal 16 kg/m² (NHL 16).
  - Het vervangen van schuifvensters voor draaikiepramen is niet toegestaan.
  - Roeden moeten gedetailleerd worden volgens de oorspronkelijke vormgeving: plak- of kunstmatige roeden zijn niet toegestaan, het verwijderen van roeden is niet toegestaan, het verzwaren van de roeden is niet toegestaan en het aanbrengen van roeden tussen dubbel glas is niet toegestaan.
- Oude verflagen moeten niet volledig worden verwijderd maar moeten worden overgeschilderd in verband met toekomstig kleuronderzoek, tenzij de diverse aanwezige verflagen gezamenlijk dermate dampdicht zijn dat in de aanwezige condities vochtproblemen te verwachten zijn of tenzij de verflagen zichtbaar uitgedroogd en verouderd zijn.

Toelichting

- De oorspronkelijke vensters en deurpartijen zijn mede bepalend voor de verschijningsvorm van het monument. Bestaande historische vensters en deurpartijen moeten daarom gehandhaafd worden.
- Historische venster- en deurpartijen behoren tot de monumentale waarden van een pand. Het streven om deze onderdelen zoveel mogelijk aan de huidige normen te laten voldoen, mag nooit leiden tot aantasting van de monumentale waarden of integraal vervangen van de onderdelen. Indien een kozijn vanuit monumentaal oogpunt niet is aan te passen moet naar andere oplossingen gezocht worden. De

normen van de KeuringsVoorschriften voor Timmerwerk (KVT '95) gelden niet voor historische vensters en deurpartijen.

- Indien de technische staat van het venster (kozijnen, ramen, deuren en luiken) zo slecht is dat het volledig vervangen moet worden, geldt als regel dat het nieuwe onderdeel overeenkomstig het oorspronkelijke wordt gemaakt. Aan het vernieuwen van vensters en deurpartijen in oude vorm kleven in sommige situaties bezwaren. Niet alle oude constructies voldoen zonder meer aan de eisen die onder meer de KeuringsVoorschriften voor Timmerwerken (KVT '95) stelt. Er zijn gecertificeerde timmerfabrikanten die oude vensters kunnen namaken die tevens voldoen aan de kwaliteitseisen. Wanneer op een enkel detail na, niet aan die eisen kan worden voldaan, hoeft dat geen probleem te zijn. Indien wordt afgeweken van de huidige kwaliteitsnorm kan de fabrikant een verklaring ondertekenen op welke details is afgeweken. Bij vervanging in de oude vorm kan men via artikel 1.12 van het Bouwbesluit 2003 ontheffing krijgen van de eisen waaraan een nieuw aan te brengen venster- of een deurpartij moet voldoen.
- De oude verflagen bevatten veel informatie over de geschiedenis van het pand en het betreffende bouwdeel.
- Uitgebreide informatie over dit onderwerp is te vinden op www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek; nr 7 instandhouding houten vensters; 14 conserveren en repareren houten vensters en deuren; nr 25 kleuronderzoek; nr 48 stalen ramen).

31 NIEUWE DAKKAPELLEN, DAKTERASSEN EN DAKRAMEN

Uitgangspunten

- Nieuwe dakkapellen, dakterrassen, dakramen en doorbraken zijn alleen toegestaan indien er geen monumentale onderdelen van de kap worden aangetast.
- De toevoegingen moeten worden geminimaliseerd in grootte en aantal. Echter, de grootte is mede afhankelijk van de architectuur van de aangrenzende gevel
- De vormgeving kan zowel historiserend als eigentijds zijn, in overleg met de commissie voor welstand en monumenten.
- Glazen dakpannen worden gezien als dakramen.

Vergunningplichtig (tenminste voor de activiteit monumenten, zie bijlage)

- Nieuw aan te brengen dakramen, dakterrassen en dakkapellen.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg

- Het aanbrengen van een dakraam in het geval dat er voor een identieke woning (bijvoorbeeld binnen een bouwblok) al eerder een dakraam is vergund en als trendsetter voor het hele bouwblok is aangewezen.
- Het aanbrengen of vernieuwen van een klein dakraam in het zij- of achterdakvlak (3 bij 4 dakpannen groot) mits er minder dan 2 ramen in dit dakvlak aanwezig zijn en spanten, sporen en gordingen behouden blijven.

Uitvoeringsrichtlijnen dakramen

- De voorzieningen moeten tussen de sporen of gordingen worden aangebracht.
- Bij dakramen gaat de voorkeur uit naar staande ramen, dat wil zeggen ramen waarvan de hoogtemaat groter is dan de breedtemaat.
- De dakramen moeten op ruime afstand van de hoekkepers aangebracht worden.
- De ramen moeten op gelijke hoogte worden aangebracht, op afstand van elkaar.

Uitvoeringsrichtlijnen dakkapellen en dakterrassen

- De maximaal toelaatbare breedte van dakkapellen, dakuitbouwen en dakterrassen is 40% van de gootlengte van het dakvlak waarin deze geplaatst zijn.
- De voorzieningen mogen de spanten niet aantasten. Daarom moeten de voorzieningen vaak minder groot dan de maximaal toelaatbare maat worden uitgevoerd.
- Dakterrassen zijn alleen toegestaan op of nabij de goothoogte. Dakterrassen op vlieringniveau zijn niet toegestaan.
- Dakterrassen en balustrades moeten zo veel mogelijk uit het zicht van de openbare ruimte worden aangebracht. De afstand tot de voorgevel moet tenminste 3 meter bedragen en de dakterrassen mogen niet worden aangebracht in een dakvlak dat grenst aan de openbare ruimte.
- Dakterrassen, dakuitbouwen en dakkapellen in het zijdakvlak moeten op ruime afstand van de hoekkepers worden aangebracht, tenminste op een afstand anderhalf maal de maximale maat die het terras, de uitbouw of de dakkapel uit het vlak van de kap steekt of het vlak insnijdt.
- De regenwaterafvoer bij dakterrassen moet meegenomen worden in het ontwerp.
- Bij meerdere dakkapellen moeten deze op gelijke hoogte worden aangebracht, op grote afstand van elkaar, op een afstand van elkaar van tenminste anderhalf maal de breedte van de dakkapel.
- Een combinatie van dakkapellen, dakuitbouwen en dakterrassen in een dakvlak is niet toegestaan omdat daarmee de oorspronkelijke vorm van de kap teveel verstoord wordt.

32 TRAPPEN EN BALUSTRADEN

Verwijzing

- Paragraaf 35, natuur- en kunststeen.
- Paragraaf 24 ruwbouwtimmerwerk en 46 schilderwerk.

Uitgangspunten

- Historische stoepen, bordessen, en trappen inclusief de leuning en hekken moeten behouden blijven.
- Indien een natuurstenen trap slecht is, moeten de natuurstenen elementen hergebruikt worden. Onderdelen mogen pas worden vervangen indien zij aantoonbaar slecht zijn en herstel niet mogelijk is.

Vergunningplichtig

- Veranderingen van de bestaande situatie.

Uitvoeringsrichtlijnen natuursteen

- Indien mogelijk moeten de treden gelijmd worden, bijvoorbeeld bij een klein aantal breuken.
- Nieuw te vervaardigen onderdelen moeten op historisch verantwoorde wijze worden uitgevoerd, waarbij de bestaande afwerking, detaillering en vormgeving, als uitgangspunt dienen.
- De bevestiging van ijzeren onderdelen in natuursteen moet in lood gebeuren. Aan historische gietijzeren traphekken mag niet gelast worden.

- Bij onderhoud of herstel van smeedijzeren onderdelen zoals tuinkekken, gevelankers en ander siersmeedwerk, dient al het ijzerwerk volledig van oude verflagen en roest te worden ontdaan.

Uitvoeringsvoorschriften hout

- Nieuw te vervaardigen onderdelen moeten op historisch verantwoorde wijze worden uitgevoerd, waarbij de bestaande afwerking, detaillering en vormgeving, als uitgangspunt dient.
- Het houtwerk dat in aanraking komt met metselwerk dient tweemaal in de menie of grondverf te worden gezet.
- De toe te passen houtsoorten dienen overeenkomstig het bestaande werk te zijn.
- Toepassing van multiplex, kunststof, kunststof-verlijmd vezelplaten, mdf en hiermee vergelijkbare plaatmaterialen is niet toegestaan.

33 DAKBEDEKKINGEN

Verwijzingen

Voor PV panelen en zonnecollectoren zie paragraaf 59

Uitgangspunten

- De bestaande historische dakbedekking moet worden gehandhaafd.
- Bij de werkzaamheden moet extra aandacht worden geschonken aan bijzondere elementen en decoraties in lood, koper of zink.
- Koper, lood en zink moeten bij restauraties op dezelfde wijze worden toegepast als in de bestaande situatie met gebruikmaking van traditionele bevestigingsmethoden.

Vergunningplichtig

- Het aanbrengen van een nieuwe dakbedekking die afwijkt van de bestaande dakbedekking. Let hierbij ook op kleur, type, fabrikant of natuursteengroeve.
- Het aanbrengen van warmte-isolatie op een dak en het wijzigen van de details van de randaansluitingen van het dak.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg

- Het geheel vervangen van slechte pannen.
- Het geheel vervangen van riet.
- Het vervangen van leien.
- Bitumineuze dakbedekking: het vervangen van de dakbedekking van een plat dak.
- Het isoleren van een dak met isolatiefolie van maximaal 2 cm dik.
- Het vervangen van zink door lood.
- Het isoleren van een dak van binnenuit.

Vergunningvrij

- Het plaatselijk vervangen van gebroken of slechte pannen.
- Het bijsteken van riet

Uitvoeringsrichtlijnen dakpannen

- Bij het afnemen van de pannen moeten deze gesorteerd worden en de bruikbare exemplaren, dat wil zeggen pannen waarvan de levensverwachting 15 jaar of langer is, moeten worden hergebruikt.
- Bij het indekken van het dak moeten de bestaande pannen en de nieuwe pannen in aparte vlakken worden gelegd. Bij veel materiaalverlies is het raadzaam met de overgebleven goede pannen één dakvlak te dekken.

- Indien mogelijk het voordakvlak dekken met oude pannen.
- Bij inboeten en vernieuwen van panbedekking moeten nieuw aan te brengen pannen in vorm, type en kleur overeen komen met de oorspronkelijke, historisch juiste pannen.
- Betonpannen zijn niet toegestaan. Onder Oudhollandse pannen dient een mandragende dampdoorlatende folie te worden aangebracht. De folie moet bij dakdoorbrekingen en opgaand muurwerk voldoende worden opgezet.
- Bij een dak met Oudhollandse pannen moet een platte nokvorst worden toegepast.
- De nok- en hoekkepervorsten dienen met behulp van een gewapende kalkspecie te worden aangebracht. De kalkmortel kan, indien nodig, iets worden bijgekleurd.
- De eventueel toe te passen panhaken en -klemmen moeten in roestvast staal zijn uitgevoerd in de kleur van de dakbedekking.
- Indien een dak gedekt is met een niet meer verkrijgbare pan, wordt in overleg met monumentenzorg gemeente Delft een oplossing gezocht.

Uitvoeringsrichtlijnen leien

- Monumentenzorg kan keuring van de leien verplicht stellen. Het keuren van leien op fysische, chemische en petrografische kenmerken van duurzaamheid en kwaliteit is van belang voor de instandhouding van daken. Bij vernieuwing is een keuring van elke voor één specifiek object bestemde partij leien verplicht. Deze keuring moet door een onafhankelijk onderzoeksinstituut worden verricht. De op basis van deze keuring te verwachten levensduur van een natuurlei dient ten minste 80 jaar te zijn. Keuring moet geschieden volgens de richtlijnen van de RCE, zoals beschreven in de brochure Restauratie en Beheer nr. 13 (oktober 1998) (te downloaden van www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek.))
- De leien moeten worden geleverd met een bewijs van herkomst en garantie van kwaliteit en dikte, af te geven door de groeve.
- De toe te passen leien moeten vrij zijn van breuk, insluitingen, schadelijke verbindingen zoals kalk, ijzer, zwavel en bitumineuze verbindingen.
- Kunstleien of andere producten ter vervanging van natuurleien zijn niet toegestaan.
- Bij inboeten en vernieuwen van leibedekking moeten de nieuw aan te brengen leien in kleur, afmetingen en vorm, alsmede ten aanzien van de wijze waarop het dak wordt gedekt, overeen komen met de bestaande, historisch juiste leidekking.
- De leien mogen uitsluitend met koper worden vernageld of met roestvrij stalen leihaken (type 316) worden bevestigd.
- Bij partieel herstel moet de bestaande leidekkingswijze worden aangehouden. Bij gehele vernieuwing moet de oorspronkelijke leidekkingswijze worden aangehouden.

Uitvoeringsrichtlijnen riet

- De werkzaamheden dienen conform de richtlijnen van de Rietdekkersfederatie te worden uitgevoerd en volgens de richtlijnen van de RCE, zoals beschreven in de brochure Restauratie en Beheer nr. 10 en nr. 11 www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek.)
- Het rietdekkerswerk moet met inlands riet worden uitgevoerd.
- Het rietwerk moet met dun eenjarig riet met een frisgele kleur en een sterke, harde dikwandige stengel, behoudens een zeer dunne spreilaag van dikker en langer riet worden uitgevoerd.
- Bij het dekken van het riet moet gebruik gemaakt worden van spandraad nr. 6 in roestvrij staal of dubbel gegalvaniseerd. Binddraad nr. 18 in roestvrij staal; gegalvaniseerd draad hiervoor is niet toegestaan. Traditionele bindmethoden met wilgentenen zijn tevens toegestaan

- Voor zover er herstelwerk aan de dakconstructie plaatsvindt, waar rondhout zit of heeft gezeten, moet ook weer rondhout worden toegepast. Doorsneden in het algemeen 100 millimeter, h.o.h. 750 millimeter.
- Bij killen mogen geen zinken goten worden toegepast, doch het riet moet steeds in de killen worden doorgedekt.
- Rietvorsten moeten in een met paarde- of varkenshaar gewapende kalkspecie worden gelegd. De wijze van nokafwerking moet in materiaal, vorm en kleur overeen komen met de oorspronkelijke en historisch juiste nokafwerking.

Uitvoeringsrichtlijnen lood, koper en zink

- Voor aanvang van de werkzaamheden moeten een inventarisatie en een beschrijving worden gemaakt van bijzondere elementen zoals: ornamenten, trotseerloodjes, pironen, gedecoreerde vergaarbakken, enz.
- Het toe te passen zink is minimaal Zink 16 (1,1 mm) en koper minimaal 0,8 mm. Lood moet volgens de richtlijnen van de SIBL worden aangebracht; op loden nokken moet minimaal 25 ponds lood worden toegepast.
- Een platte kraal mag niet worden vervangen door een ronde kraal.
- Metaalwerk mag niet worden gelijmd.
- Toepassing van PVC is niet toegestaan.
- Het zink in de kilgoten moet in meterstukken, aan de bovenzijde vernageld en aan de zijkanten voorzien van een felsnaad worden uitgevoerd.
- Het loodwerk moet in minimaal 20 kg/m² (NHL 20), uitsluitend met koper vernageld worden uitgevoerd. Het gebruik van gegalvaniseerde nagels is niet toegestaan.
- Het loodwerk moet ter plaatse van muuraansluitingen door middel van loodproppen in voldoende diep uitgehakte of uitgeslepen voegen (30 millimeter diep) worden vastgezet en daarna worden afgevoegd.
- Alle aansluitingen op schoorstenen e.d. moeten door middel van muurlood en loketten te worden uitgevoerd in lood zwaar 20 kg/m² (NHL 20) en met loodproppen in voldoende diep uitgehakte of uitgeslepen voegen (30 millimeter) vastgezet en daarna worden afgevoegd.
- Het lood op hoekkepers en nokken moet in minimaal 25 kg/m² (NHL 25), in meterstukken met gefelste naden worden uitgevoerd. Op iedere felsnaad moet een klang ter bevestiging te worden aangebracht. Ieder stuk lood moet slechts in het midden worden vernageld met koperen nagels. Eventueel zichtbare koperen nagels moeten met trotseerloodjes worden afgedekt.
- De bovenzijde van horizontale delen waarin kops hout en of verticale verbindingsnaden aanwezig zijn, o.a. bij vensterblinden, luiken, opgeklampte deuren, moeten worden afgedekt met lood minimaal 16 kg/m² (NHL 16).
- Bevestiging van lood- en zinkbekleding moet zodanig worden uitgevoerd dat het materiaal volledig vrij kan werken. De maximale gootlengte is 12 meter. Langere goten moeten worden onderbroken door "broekstukken". Waar een goot de hoek om gaat, wordt dit niet gezien als een onderbreking.
- In overleg met monumentenzorg gemeente Delft kan zink eventueel door lood of koper worden vervangen. Het gebruik van koper is toelaatbaar voor elementen die vanaf de straat niet goed zichtbaar zijn.

Toelichting

- De oorspronkelijke dakbedekking is vaak in samenhang met de architectonische uitdrukkingvorm gekozen. Wanneer de dakbedekking in het verleden is vervangen door een product dat historisch gezien niet bij de architectuur past, moet deze dakbedekking bij een restauratie worden vervangen door de oorspronkelijke dakbedekking.
- Bij werkzaamheden aan het dak is het aan te raden om klimijzers en andere veiligheidsvoorzieningen aan te brengen. Voor inspecties op het dak zijn klimijzers

noodzakelijk door de Arbo-wetgeving. Advies over ladder- en klimhaken en eventueel toe te voegen klimluiken wordt gegeven door de Monumentenwacht Zuid-Holland. Uitgebreide informatie over veilig werken in en op monumenten is te vinden op www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek; nr 36).

- Uitgebreide informatie over dakpannen is te vinden op www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek; nr 12).
- Indien er twijfel bestaat omtrent de kwaliteit van bestaande leien, kunnen ook oude leien worden gekeurd.
- Uitgebreide informatie over leien te vinden op www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek; nr 13, 50 en 51).
- Uitgebreide informatie over riet is te vinden op www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek; nr 10).
- Uitgebreide informatie over lood, koper en zink is te vinden op www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek; nr. 33 koper; nr. 34 lood; nr. 35 zink).

34 BEGLAZING

Verwijzing

- Voor voorwaarden m.b.t. tot isolatie zie paragraaf 37 Na-isolatie.
- Voor voorwaarden met betrekking tot de kozijnen en roeden zie paragraaf 30 kozijnen, ramen en deuren

Uitgangspunten

- Historisch glas moet zoveel mogelijk gehandhaafd blijven.
- De beglazing vormt vaak een belangrijk element van de architectuur en de monumentale waarde van een pand.
- Dubbel glas wordt alleen toegestaan als dit past in de bestaande kozijnen en in de architectuur van de gevel. Als alternatief wordt meestal gelaagd glas toegestaan. (In toenemende mate wordt isolerende beglazing ontwikkeld die in afmetingen en verschijningsvorm enkel glas benadert.)
- De maten van het raamhout en de roeden mogen niet worden aangepast ten behoeve van het vervangen van het glas.

Vergunningplichtig

- Het weghalen van glas-in-lood ramen.
- Het aanbrengen van voorzetbeglazing voor glas-in-loodramen met een bijzondere monumentale waarde.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg

- Werkzaamheden aan 'gewone' glas-in-loodramen zoals het plaatsen van beschermende voorzetbeglazing.
- Het vervangen van enkel glas voor gelaagd (d.w.z. gelijmd) glas, mits de dikte van de sponning van het kozijn en de roeden dit mogelijk maken en mits het te verwijderen glas geen bijzondere monumentale waarden heeft.
- Het plaatsen van dubbel glas, voor- of achterzetbeglazing mits de bestaande ramen behouden blijven zonder dat de detaillering wijzigt.

Uitvoeringsrichtlijnen beglazing

- Het glas dient op de oorspronkelijk wijze te worden vast gezet.

- in panden van voor de twintigste eeuw, dient het glaswerk in principe in enkel glas (in stopverf gezet) en zonder gebruikmaking van glaslatten te worden uitgevoerd.
- Vanaf de twintigste eeuw is stopverf steeds minder toegepast en worden glaslatten of profielen steeds vaker toegepast.
- Het gebruik van siliconenkit bij glas in lood is niet toegestaan.
- Bij gebrandschilderd glas mogen alkalische of ionogene reinigingsmiddelen niet worden gebruikt.
- Het plaatsen van roosters en suskasten in glasvlakken is niet toegestaan.
- Het gebruik van gleufroosters in raamhout in gevels is toegestaan, mits de roosters geschilderd worden in de kleur van het raamhout.
- Getrokken glas heeft de voorkeur ten opzichte van floatglas.

Uitvoeringsrichtlijnen aanbrengen dubbel glas

- Indien de afmetingen van het bestaande raamhout voldoende zijn om het verantwoord aan te brengen is dubbele beglazing mogelijk.
- Indien de afmetingen van het raamhout onvoldoende zijn voor het aanbrengen van dubbele beglazing, mogen de ramen worden vervangen op voorwaarde dat: de bestaande ramen geen monumentale waarden vertegenwoordigen en/of in die mate in slechte technische staat verkeren dat ze niet zijn te handhaven.
- Indien een bestaand raam geen monumentale waarden vertegenwoordigt, moet het nieuwe raam in detaillering en materialisatie aansluiten bij het monument. Bij de vergunningaanvraag moet dit door tekeningen van de bestaande en de nieuwe detaillering van de ramen worden aangetoond.
- Indien een raam wel monumentale waarden vertegenwoordigt maar, onherstelbaar aangetast is, kan dubbele beglazing worden toegepast, mits het uiterlijk en de detaillering van het bestaande raam verenigbaar zijn met isolerende beglazing. Hierbij moet het aangezicht, de dagmaten, negge, zwaarte en detaillering vanaf de buitenzijde ongewijzigd blijven
- Bij het toepassen van dubbele beglazing moeten de afstandsprofielen worden uitgevoerd in kleur of met een zwarte rubberkern, in plaats van metaal.
- Schijnroeden, (plakroeden), kunststof roeden en roedeverzwaringen zijn niet toegestaan.
- Wanneer een raam wel monumentale waarden vertegenwoordigt, niet om technische reden vervangen hoeft te worden of wanneer dubbel glas niet past in de sponning, zal er voor een achterzetraam gekozen moeten worden. Met een achterzetraam wordt een raam aan de binnenzijde bedoeld. Isolerende voorzieningen aan de buitenzijde zijn niet toegestaan.
- Wanneer een interieur belangrijke monumentale waarden vertegenwoordigt, is een achterzetraam in beginsel niet toegestaan.
- Een achterzetraam mag onderdeel uitmaken van een volledige achterzetwand.
- De detaillering en de onderverdeling van het achterzetraam mag niet detoneren met het monumentale raam.
- De ruimte tussen het raam en het achterzetraam moet met buitenlucht geventileerd worden.
- Het bestaande raamsysteem moet gehandhaafd worden. Draai-kiepramen zijn niet toegestaan.
- De bestaande kozijnen mogen niet ingrijpend worden aangepast of vervangen ten behoeve van tocht dichting of geleidingssystemen.
- Oud glas en glas-in-loodramen moeten worden gehandhaafd. Glas-in-loodramen mogen niet in de luchtpouw van dubbel glas worden aangebracht.
- Getrokken glas heeft de voorkeur boven floatglas.
- Bij het vervangen van de beglazing voor isolatieglas moeten ook de contragewichten van de schuifvensters aangepast of verzwaard worden.

Toelichting

- Doordat schuiframen op natuurlijke wijze ventileren door naden en kieren is het aanbrengen van ventilatievoorzieningen zelden nodig.
- Uitgebreide informatie over schuiframen is te vinden op www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek; nr 31, 41, 42 en 43 vensterglas).
- Onder isolerende beglazing wordt zowel dubbel glas als gelaagd glas met isolerende eigenschappen verstaan.
- De volgende soorten isolerende beglazing zijn verkrijgbaar.

Soort	Dikte in mm.	Warmteverlies per 10 graden temperatuurverschil Watt/m ²
Enkel glas	3-4	60
Achterzetraam zonder coating	---	28
Achterzetraam met coating	---	20
Gelaagd glas	8	30 – 36
Dubbel glas	24	28
Dubbel glas met coating en gasvulling HR ++	9	8-12
Dubbel glas extra dun	9	19
Dubbel glas, vacuüm met siliconen noppen	6,2	12

- Veel warmte gaat verloren door kozijn, roedes en de metalen randen van dubbele beglazing. Het aanbrengen van kleine stukken dubbel glas levert daardoor veel minder op dan verwacht.
- De isolatiewaarde van het glas moet afgestemd zijn op de isolatiewaarde van de overige constructieonderdelen. Het is van belang dat het glas het koudste oppervlak blijft zodat vocht (condens) op het glas en niet in de constructie van het pand neerslaat.
- Wanneer het raam omwille van het aanbrengen van dubbele beglazing aangepast mag worden, kan voor een binnenbeglazingssysteem worden gekozen. Buitenbeglazing geplaatst in stopverf geniet de voorkeur.
- Het aanbrengen van isolerende beglazing in schuiframen heeft aanzienlijk minder effect zonder een verbetering van de kierdichting.
- Uitgebreide informatie over glas-in-lood is te vinden op www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek; nr 31, 41, 42).

35 NATUUR- EN KUNSTSTEEN

Verwijzing

Voor het lassen aan gietijzeren balustrades zie paragraaf 25

Voor baksteen zie paragraaf 22

Uitgangspunten

- Natuursteen mag pas vervangen worden als herstel niet mogelijk is.
- Natuurstenen onderdelen van monumenten inclusief de stoepen moeten behouden blijven

- Vrijkomend natuursteen moet bij voorkeur hergebruikt worden binnen het pand of anders in een ander monument. Bijvoorbeeld het natuursteen van stoepen of gangen.

Vergunningplichtig

- Alle veranderingen aan onderdelen die meer dan enkele tientallen jaren oud zijn; de niet-recente toevoegingen.
- Alle veranderingen van de bestaande situatie.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg

- Aanpassingen aan onderdelen die minder dan enkele tientallen jaren oud zijn.

Uitvoeringsrichtlijnen

- Natuursteen mag pas vervangen worden als herstel niet mogelijk is. Ernstig aangetaste natuurstenen elementen waarvan het materiaalverlies door verwerking meer dan 10% is ten opzichte van het volume van het oorspronkelijke element, mogen vervangen worden door een kopie van dezelfde steensoort. Voor ornamenten kan, indien de expressie volledig verloren is gegaan, het element vervangen worden door een kopie in dezelfde steensoort.
- Indien schade aan natuursteen verdere schade aan het monument tot gevolg kan hebben, moet de natuursteen gerepareerd worden. Deze reparatie wordt bij voorkeur uitgevoerd met minerale mortel.
- Wanneer minder dan 10% van het oppervlak gerepareerd moet worden, moet een daartoe geëigende reparatiemortel te worden gebruikt.
- Wanneer meer dan 10% van het oppervlak gerepareerd moet worden, is inboeting van een nieuw stuk natuursteen van dezelfde soort, kleur en afwerking toegestaan.
- De te vervangen natuursteen onderdelen of constructies moeten overeenkomstig de bestaande, historisch juiste soort en detaillering worden uitgevoerd. Vervangen onderdelen moeten ter controle worden bewaard.
- Indien een natuursteensoort niet meer voorradig is kan in overleg met monumentenzorg gemeente Delft een alternatieve steensoort of reparatiemethode worden gezocht.
- Nieuw aan te brengen natuursteen dient eenzelfde afwerking te krijgen als in de bestaande situatie.
- Het toe te passen natuursteen dient op ambachtelijke wijze door middel van hakken, frijnen e.d. te zijn verwerkt
- Bij een beperkt aantal breuken dienen indien mogelijk trap treden en stoepen gelijmd te worden.
- Reparatie van natuurstenen onderdelen met een acrylhars wordt zelden toegestaan, omdat de dampdichtheid van de behandelde onderdelen schade bij het monument kunnen veroorzaken.
- Epoxyharslijmen zijn alleen voor kleine verticale scheuren (max. 1,2 mm) toegestaan. Indien het bij horizontale scheuren toegepast zou worden vormt de reparatie een waterwerende laag wat kan leiden tot vorstschade of verwerking.
- Het toepassen van steenverstevigers is niet toegestaan. De laag is niet te verwijderen zonder schade en dient in verband met verwerking na circa acht jaar opnieuw aangebracht te worden waardoor de textuur van het natuursteen volledig verloren gaat. Indien de laag gaat ververen en er vocht achter de verstevigingslaag komt, kan door vorst of afschilfering ernstige schade ontstaan.
- Het impregneren van gevels, gevelelementen en ornamenten is niet toegestaan.
- De bevestiging van balusters van trapleuningen moet in lood gebeuren. Aan historische gietijzeren traphekken mag niet gelast worden.

Toelichting

- Uitgebreide informatie over dit onderwerp is te vinden op www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek; nr 28, 29 en 30).

37 NA-ISOLATIE

Verwijzing

Zie ook paragraaf 30 Kozijnen, 34 Beglazing en 61 Ventilatie

Uitgangspunten

- De aanwezige monumentale waarden zijn samen met de technische en fysische condities van het monument bepalend voor de mogelijk te nemen energiebesparende maatregelen. De maatregelen mogen de vocht en dampbalans in het monument niet verstoren. Indien een maatregel of voorziening de monumentale waarden aantast of de technische conditie van het monument ondermijnt, moet van de maatregel of voorziening worden afgezien of met een minder niveau genoeg worden genomen.
- Omdat een monument door warmte-isolatie op termijn beschadigd kan worden is de regel in de praktijk: bij twijfel geen warmte-isolatie aanbrengen.
- Aantasting van de monumentale waarden door na-isolatie moet zoveel mogelijk worden voorkomen.

Uitgangspunten ventilatie

- Voor zowel het pand als de gebruikers is ventilatie belangrijk.
- Bij na-isolatie en restauratie moet voor de gehele woning een plan worden gemaakt voor de toe- en afvoer van ventilatielucht.

Vergunningplichtig

- Voor ingrijpende bouwkundige aanpassingen ten behoeve energiebesparende maatregelen is een omgevingsvergunning verplicht.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg

- Bitumineuze dakbedekking: het vervangen van de dakbedekking van een plat dak.
- Het aanbrengen van isolatie aan de binnen- of buitenzijde van het dakvlak of plat dak waarbij de randaansluitingen niet wijzigen en de aanpassing van het dak niet zichtbaar is.
- Het isoleren van een schuin dak mits de dakbedekking niet wijzigt, de randaansluitingen niet wijzigen en de constructie van het dak isolatie mogelijk maakt.
- Het aanbrengen van gevelisolatie aan de binnenzijde van de gevel.
- Het aanbrengen van een vegetatiedak op een plat dak van de erfbouw.

Uitvoeringsrichtlijnen na-isolatie

- Monumentenzorg van de gemeente Delft kan vragen om met een fysische berekening aan te tonen dat het pakket van maatregelen geen schade toebrengt aan het monument.
- Het is van belang is dat de te nemen maatregelen op elkaar zijn afgestemd. Er zijn maatregelen denkbaar waarvan het doorvoeren vanuit monumentaal oogpunt niet bezwaarlijk zou zijn, maar die in combinatie met elkaar de thermische of fysische balans verstoren.
- Het is niet toegestaan om openingen tussen kozijn en muur met kit af te dichten. De naden tussen kozijn en gevel moeten met een dampopen voeg van kalkspecie

worden afgedicht. Door kit als materiaal te gebruiken op oude houten constructies kan de mogelijkheid tot uittreding van vocht worden geblokkeerd.

- Voor het aanbrengen van isolerende voorzieningen mogen geen monumentale onderdelen, zoals vloeren of plafonds, verwijderd of ontmanteld worden.
- Verhoogde of zwevende vloeren mogen niet leiden tot:
  - het inkorten van monumentale deuren.
  - het aanpassen of verplaatsen van monumentale trappen.
- het geheel of gedeeltelijk aan het zicht onttrekken van monumentale onderdelen zoals lambriserings of plinten die onderdeel zijn van het interieur.

Uitvoeringsrichtlijnen gevelisolatie

- Het aanbrengen van isolatiemateriaal mag geen fysische veranderingen tot gevolg hebben die schade aan het monument kunnen toebrengen.
- De isolatie van de wanden moet zijn afgestemd op het totale pakket van isolatievoorzieningen. Een in verhouding tot de overige isolatievoorzieningen relatief dik isolatiepakket kan tot schade leiden.
- Voorzetwanden en binnenisolatiesystemen mogen niet worden toegepast als monumentale interieuronderdelen worden aangetast of aan het zicht onttrokken, zoals lambriserings, wandbespanningen, monumentale plafonds en plafondlijsten.
- Buitenisolatiesystemen zijn in principe niet toegestaan in verband met de visuele aantasting van de gevel.
- Indien strijkbeelden en strikspanten dermate dicht op de gevel liggen (< 25 mm) dat er niet voldoende isolatiemateriaal tussen het constructieonderdeel en de buitenwand kan worden aangebracht, of monumentale plafonds verhinderen dat de isolatievoorziening kan worden doorgezet moet van de isolerende maatregel worden afgezien. Een strikspant of strijkbeeld mag in beginsel niet verplaatst worden, tenzij de gevolgen voor de monumentale waarden beperkt zijn. Indien er sprake is van een houtskelet, moer- en kinderbintconstructie of anderszijds bijzondere historische constructies, is het verplaatsen van onderdelen uitgesloten.
- Een strijkbeeld of strikspant mag niet aan de “koude” zijde van de isolatie komen.
- Extra aandacht is nodig voor de balkkoppen die in de geïsoleerde buitenmuur zijn opgelegd.
- Bij het toepassen van binnenisolatie moet ter voorkoming van inwendige condensatie aan de “warme” zijde een dampremmende folie worden aangebracht.

Uitvoeringsrichtlijnen dakisolatie

- Isolatie aan de buitenzijde van het dakbeschoot is alleen toegestaan als de pannelijns binnen de goot blijft. Indien mogelijk is, in overleg met monumentenzorg gemeente Delft, het ophogen van de goot toegestaan.
- Indien een warm dak niet mogelijk is, kan aan de binnenzijde isolatie worden aangebracht, waarbij een goede ventilatie met buitenlucht tussen de isolatie en het dakbeschoot moet worden gewaarborgd door bijvoorbeeld in het dakbeschoot ventilatieopeningen te maken.
- Aan de -warme- binnenkant van het isolatiemateriaal moet dampremmende folie worden aangebracht.
- Bij een schuine kap moet aan de -koude- buitenzijde van het isolatiemateriaal folie worden aangebracht die waterdicht en dampdoorlatend is.
- Afdichtingsmiddelen als kit en PUR-schuim zijn niet toegestaan.
- Het toepassen van een dunne isolerend folie kan een oplossing zijn voor het behoud van de oorspronkelijke detaillering van de dakranden.

Toelichting na-isolatie

- Het isoleren van monumenten leidt vaak tot problemen. Aangezien monumentale gebouwen thermisch lek zijn zullen koudebruggen, bijvoorbeeld bij vloeren en

stabiliteitswanden, onvermijdelijk zijn. Hierdoor kan inwendige condensatie optreden vaak juist bij balkopleggingen en gevelankers wat tot ernstige schade leidt.

- Een belangrijke combinatie is die van kierdichting en ventilatie. In oude gebouwen komen meer naden en kieren voor dan in nieuwe gebouwen. Hierdoor worden oude gebouwen van nature geventileerd en worden vochtproblemen voorkomen. Wanneer naden en kieren worden afgedicht middels strippen en kitten, vermindert de natuurlijke ventilatie. Het is tegenstrijdig, maar bij na-isolatie en kierdichting, moeten in alle kamers ventilatieroosters (ventilatietoevoer) worden aangebracht en is ook een goede afvoer noodzakelijk (via keuken, badkamer en toilet).
- De gemeente wil energiebesparing bij historische panden stimuleren. Vaak is er meer mogelijk dan u denkt. Voor meer informatie over het energiezuinig maken van monumenten, kunt u contact opnemen met de medewerkers van monumentenzorg.

Toelichting gevelisolatie

- De isolatie van buitenmuren kan tot problemen leiden. Aangezien monumentale gebouwen thermisch lek zijn zullen koudebruggen, bijvoorbeeld bij vloeren en stabiliteitswanden, onvermijdelijk zijn. Hierdoor kan inwendige condensatie optreden, die vaak juist bij balkopleggingen en gevelankers tot ernstige schade leidt.
- Door het aanbrengen van binnenisolatie staat de buitengevel bloot aan grotere temperatuurwisselingen. Hierdoor ontstaan grotere temperatuurspanningen en mogelijk scheurvorming in de muren. De kans hierop is afhankelijk van de hardheid en lengte van het metselwerk.

Toelichting dakisolatie

- Een warm-dak (isolatie aan de buitenkant) constructie heeft de voorkeur boven een koud-dak constructie. Met een warm-dak constructie is de kans op bouwfouten kleiner, worden koudebruggen voorkomen en is de gemiddelde isolatiewaarde hoger.
- In de oorspronkelijke staat wordt een monument op natuurlijke wijze geventileerd.
- Het aanleggen van een vegetatiedak is een verzwaring van de dakconstructie. De bestaande constructie moet indien nodig en indien mogelijk worden aangepast.

Toelichting ventilatie

- Indien een monument wordt nageïsoleerd of gerestaureerd, moet grote zorg besteed worden aan de ventilatie. Zonder een deugdelijke ventilatie kan het nageïsoleerde monument grote schade ondervinden door te hoge vochtconcentraties in het pand. De voorzieningen mogen echter geen monumentale onderdelen aantasten of ontsierend werken.

38 ZONWERING, RECLAME, ROLLUIKEN EN GEVELVERLICHTING

Vergunningplichtig

- Wanneer er monumentale delen van de gevel door het aanbrengen van zonwering, verlichting, rolluiken of reclame worden aangetast, is voor het aanbrengen ervan een vergunning nodig.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg

- Het aanbrengen van rolluiken aan de buitenzijde wanneer deze niet voldoet aan de welstandseisen, mits de commissie voor Welstand en Monumenten positief adviseert.
- Het aanbrengen van zonwering wanneer deze niet voldoet aan de welstandseisen, mits de commissie voor Welstand en Monumenten positief adviseert.

- Het aanbrengen van reclame wanneer deze niet voldoet aan de welstandseisen, mits de commissie voor Welstand en Monumenten positief adviseert.
- Het aanbrengen van gevelverlichting wanneer deze niet voldoet aan de welstandseisen, mits de commissie voor Welstand en Monumenten positief adviseert.

Vrijgesteld van de vergunningplicht

- Zonweringen aan de binnenzijde, mits doorzicht mogelijk is (geen 24-uurs blindering).
- Het vervangen van bestaande reclames of het aanbrengen van nieuwe reclame, mits deze voldoet aan de welstandseisen (www.delft.nl klik op inwoners, wonen en leven, bouwen en verbouwen; welstandsbeleid; gevelreclame) en voldoet aan de uitvoeringsrichtlijnen.
- Het aanbrengen van zonwering mits deze voldoet aan de welstandseisen uit de welstandsnota (www.delft.nl, klik op inwoners; wonen en leven, bouwen en verbouwen, welstandsbeleid) en voldoet aan de uitvoeringsrichtlijnen.
- Het aanbrengen van rolluiken aan de buitenzijde mits deze voldoet aan de welstandseisen uit de welstandsnota (www.delft.nl, klik op inwoners, wonen en leven, bouwen en verbouwen, welstandsbeleid) en voldoet aan de uitvoeringsrichtlijnen.
- Het aanbrengen van gevelverlichting bij cafés, winkels of hotels, mits deze voldoet aan de welstandseisen uit de welstandsnota (www.delft.nl, klik op inwoners, wonen en leven, bouwen en verbouwen, welstandsbeleid - aanlichten in de binnenstad) en voldoet aan de uitvoeringsrichtlijnen.

Uitvoeringsrichtlijnen

- De voorzieningen mogen het pand niet ontsieren (dit is vastgelegd in de criteria van de welstandsnota).
- De op de gevel aan te brengen onderdelen moeten in de voeg van het metselwerk worden vastgezet zodat de bakstenen onaangetast blijven.
- Het maken van doorvoeren voorleidingen, stroomkabels moet tot een minimum beperkt worden.
- De doorvoeren moeten in de voeg van het metselwerk worden gemaakt om schade aan de bakstenen zoveel mogelijk te voorkomen.
- De doorvoeren en bevestigingen mogen geen monumentale onderdelen en sierstukken op de gevel aantasten, vervangen of aan het oog onttrekken.
- De op de gevel aan te brengen onderdelen moeten reversibel worden aangebracht, dat wil zeggen dat er na het verwijderen ervan geen blijvende schade aan de gevel blijft.
- De maximale uitvalbreedte van een zonnescerm, gemeten vanaf de gevel, is niet breder dan de stoep. Indien er geen stoep aanwezig is of de stoep breder is dan 1,5 meter, bedraagt de maximale uitvalbreedte 1,5 meter.

40 PLEISTER- EN STUKADOORWERK

Verwijzing

Stucwerk interieur, zie paragraaf 44

Uitgangspunten pleisterwerk exterieur

- Materiaaltoepassing, patina, textuur, vorm, uiterlijk en decoratieve elementen van het pleisterwerk, vormen een wezenlijk bestanddeel van de historische waarde van een gevel. Conservering van de bestaande gevel moet daarom het uitgangspunt zijn. Een zorgvuldige en terughoudende omgang met de gevel is een voorwaarde. Onzorgvuldig omgaan met de gevel leidt tot onherstelbare beschadiging. In geval van schade of calamiteiten bij gevels moet eerst de oorzaak van de schade worden vastgesteld en verholpen, voordat tot reparatie wordt overgegaan. Vaak wordt te snel

een oorzaak aangewezen die achteraf niet juist blijkt te zijn, waardoor onnodige wijzigingen aan de gevel zijn aangebracht.

- Op gevels mogen alleen pleisterlagen worden aangebracht als deze al aanwezig zijn of als dit historisch verantwoord is. Hoekbeschermers zijn niet toegestaan.

Vergunningplichtig

- Ingrijpende wijzigingen in de gevelafwerking.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg

- De kleur van het pleisterwerk wordt vastgesteld in overleg met monumentenzorg gemeente Delft en indien nodig in overleg met de Commissie voor welstand en monumenten.
- Het volledige pleisterwerk kan worden vervangen indien meer dan 30% van het pleisterwerk slecht is, verspreid over de gehele gevel.
- In de overige gevallen mag het pleisterwerk alleen plaatselijk worden hersteld. (bijvoorbeeld een strook over de volle breedte van de gevel tot 1 meter hoogte.)
- Als van het pleisterwerk maximaal 50% slecht is, moet worden overlegd of kan worden volstaan met plaatselijk herstel.
- Het uitvoeren van werkzaamheden aan nieuwe gemetselde muren. Nieuw is niet ouder dan enkele tientallen jaren; recente toevoegingen.
- Het aanbrengen van een gevelafwerking die in de bestaande situatie niet aanwezig was.

Vrijgesteld van de vergunningplicht

- Plaatselijk herstel van het pleisterwerk.

Uitvoeringsrichtlijnen

- Voorafgaand aan het verwijderen van pleisterwerk moet een kleuronderzoek worden uitgevoerd.
- Nieuw pleisterwerk dient in samenstelling, kleur en uitvoering overeen te komen met het bestaande, historisch juiste pleisterwerk.
- De toe te passen pleisters moeten dampopen zijn (Sd totale constructie < 30cm).
- Het pleisterwerk moet ter hoogte van het maaiveld tot tenminste 300 millimeter beneden het maaiveld worden nagezien, hersteld of vernieuwd.
- De samenstelling van het pleisterwerk moet aan de hardheid van de onderliggende steen zijn aangepast.
- Het afspoelen van de gevel voorafgaand aan pleisteren mag geen schade toebrengen. Reinigen met hoge druk of toeslagmateriaal is niet toegestaan.

44 INBOUW EN INTERIEUR

Uitgangspunten

- Historisch waardevolle onderdelen van interieurs moeten gehandhaafd blijven en mogen niet worden aangepast ten behoeve van nieuwe gebruikseisen en/of huidige regelgeving ook als deze onderdelen niet zijn genoemd in de beschrijving van het monument.
- Historische kleurafwerkingen en behangsels moeten gehandhaafd worden. Hierbij is de samenhang met andere stijlelementen van belang. De kleurkeuze moet aansluiten bij de stijlkenmerken van het interieur. Voor een verantwoorde interieurrestauratie is professioneel kleuronderzoek noodzakelijk. (zie 45: schilderwerk)
- De massa van nieuwe toevoegingen moet zo laag mogelijk blijven om de bestaande constructies en de fundering niet teveel te belasten.

- Toevoegingen moeten reversibel worden uitgevoerd.
- Beschielderingen en verfresten op balken en vloerdelen moeten zorgvuldig onderzocht worden. Deze kunnen duiden op historische beschielderingen, decoraties en schilderijen.
- Om tegemoet te komen aan de eisen voor brandveiligheid moet, in overleg met bouwtoezicht, de brandweer en monumentenzorg van de gemeente Delft, gezocht worden naar oplossingen waarbij geen monumentale onderdelen worden aangetast.

Vergunningplicht

- Het wijzigen van historische wanden, vloeren plafonds of de afwerking daarvan.
- Het aanbrengen van verlaagde plafonds.
- Het wijzigen van historische inrichtingselementen.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg

- Het aanbrengen van vloerafwerking, vloerbedekking en plafonds.
- Het geheel vervangen van vloerdelen.
- Het plaatsen van niet dragende, lichte scheidingswanden (houtskeletbouw).
- Het verwijderen van niet-historische wanden of plafonds: zachtboard, gipsplaat op houten frame.
- Het aanbrengen van betimmeringen. Bijvoorbeeld stijl- en regelwerk met gipsplaat (met eventueel dampremmende folie en isolatie).

Vrijgesteld van de vergunningplicht

- Reguliere onderhoudswerkzaamheden aan het interieur, mits de onderdelen niet zijn voorzien van decoratie of historische afwerkingen zoals betimmeringen, schilderijen, wandbespanningen, goudleer en geen hoge monumentale waarde hebben.
- Het repareren of vervangen van vloerbedekking van minder dan 20 jaar oud.
- Het sauzen van plafonds, wanneer deze niet zijn voorzien van decoraties of historische afwerkingen.
- Het sauzen of behangen van wanden mits deze niet zijn voorzien van decoraties of historische afwerkingen.
- Muurbetimmeringen: beitsen van muurbetimmeringen met transparante beits mits de betimmering niet is voorzien van decoraties of historische afwerkingen.
- Het vervangen van ingebouwde onderdelen zonder monumentale waarde, bijvoorbeeld een keuken of badkamer uit de jaren zeventig.

Uitvoeringsrichtlijnen

- Werk zoveel mogelijk met dampopen producten.
- Gebruik voor binnenwanden een lichte constructie bestaande uit gipsplaat op een houten of metalen skelet.
- Voorzie een nieuwe badkamervloer van kimband voor goede waterdichtheid.
- Wanneer een plafond wordt aangebracht onder een historisch plafond moet het nieuwe plafond vrijhangend worden aangebracht zonder het historisch plafond te beschadigen of te verwijderen.
- Breng in de spouw van de nieuwe wanden en op de nieuwe plafonds glaswol- of steenwolplaten aan. De platen moeten aaneensluitend aan gebracht worden, zonder kieren voor geluidsisolatie en brandwering.
- Brandwerende voorzieningen moeten reversibel worden uitgevoerd.
- Historische deuren mogen niet worden vervangen door brandwerende deuren. Vaak is het mogelijk om de bestaande deuren aan te passen aan de brandweereisen.
- Monumentale trappen mogen niet worden bekleed met brandwerende materialen.
- Historische inrichtingselementen met monumentale waarde mogen niet zonder vergunning verwijderd worden.

Toelichting

- Oude dikke muren in een historisch vertrek hebben vaak een bufferfunctie wat betreft het opnemen van vocht. Het verloren gaan van deze bufferfunctie kan een verhoogd risico opleveren voor de vensters. Ook zal bij een dampopen afwerking de kans op schimmels sterk worden verminderd.
- Uitgebreide informatie over dit onderwerp is te vinden op www.cultureelerfgoed.nl selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek; nr 23 Terrazzo; nr 26 houten vloeren en nr 53 en 54 (interieurtextiel).

46 SCHILDERWERK

Uitgangspunten

- De oude verflagen bevatten veel informatie over de kleurtoepassingen en verfsamenstellingen in het verleden en vertellen daarmee veel over de geschiedenis van het pand en het betreffende bouwdeel. Oude verflagen mogen daarom niet volledig worden verwijderd maar moeten worden overgeschilderd in verband met toekomstig kleuronderzoek, tenzij de diverse reeds aangebrachte verflagen dermate dampdicht zijn dat vochtproblemen te verwachten zijn of tenzij de verflagen dermate verouderd en uitgedroogd zijn dat deze een goede dekking van de nieuw aan te brengen verflaag verhinderen.
- De gemeente heeft een kleurenwaaier samengesteld met kleuren passend bij het stadsgezicht van Delft. Op de website www.monumentendelft.nl wordt het gebruik van de kleurenwaaier toegelicht.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg

- Het volledig of grotendeels verwijderen van de oude verflagen.
- Het schilderen van ongeschilderde stenen gevels of gevelonderdelen.
- Het overschilderen in een andere kleur, al dan niet conform de kleurenwaaier 'De kleuren van Delft'. Indien nodig kan monumentenzorg advies vragen aan de Commissie voor Welstand en Monumenten.

Vrijgesteld van vergunningplicht

- Het overschilderen van deuren, kozijnen en gevels in dezelfde verfsoort en kleur als bestaand.

Uitvoeringsrichtlijnen

- Oude verflagen alleen verwijderen voor zover noodzakelijk. Vooraf moet eerst ter plekke een kleuronderzoek worden uitgevoerd door een specialist van monumentenzorg.
- Het is niet wenselijk schilderwerk uit te voeren in de periode eind oktober tot eind maart, dit in verband met de overwegend heersende natte weersomstandigheden. In deze periode kan het houtwerk wel in de grondverf worden gezet.
- Het houtwerk dat in aanraking komt met metselwerk moet tweemaal in de menie of grondverf worden gezet.
- Het schilderen van pleisterwerk of natuursteen mag uitsluitend met een glad opdrogende verf. In verband met de waterhuishouding in de constructie moet het verfsysteem aan het over te schilderen type pleisterwerk of natuursteen worden aangepast.
- Het is niet toegestaan om openingen tussen kozijn en muur met kit af te dichten. De naden tussen kozijn en gevel moeten met een dampopen voeg van kalkspecie worden afgedicht. Door kit als materiaal te gebruiken op oude houten constructies kan de mogelijkheid tot uittreding van vocht worden geblokkeerd.

- Het hydrofoberen van gevels is in principe niet toegestaan.
- Het schilderen van de gevel: Er moet met een dampopen product worden geschilderd, bij voorkeur een minerale verf of lijnolieverf.
- Het schilderen van gevelstenen met lijnolie of minerale verfsiliconenemulsieverf is toegestaan, omdat verf de stenen beschermt. Het verfsysteem moet dampopen zijn en moet zonder schade aan de steen te verwijderen zijn.
- Voor het schilderen van een reeds met lijnolie geschilderde gevel moet er met een blanke half rauwe/half gekookte lijnolie te worden gewerkt, zonder siccatieven. Pigment mag niet zondermeer worden toegevoegd.
- Het schilderen van de gevel met structuurverf is niet toegestaan.
- Wanneer er sprake is van voegwerkherstel of inboeting moet er vervolgens minimaal 6 weken gewacht worden met oliën. Als een voeg niet volledig is uitgehard zal verzeeping van de voeg optreden.

Toelichting

- Het is van groot belang dat historische constructies dampopen worden gehouden. Vocht uit het gebouw migreert in dampvorm door de niet geventileerde constructie. Aangezien de gebouwen qua dampdiffusie en thermische eigenschappen, oorspronkelijk overwegend lek zijn, heeft het afsluiten van een constructie ernstige gevolgen. Het vochtgehalte in de constructie zal door de remming toenemen waardoor houten elementen zoals balken of kozijnen veelal een te hoge vochtconcentratie krijgen waardoor rot kan ontstaan. Met name als bijvoorbeeld de kozijnen zelf met een dampdichte verf geschilderd zijn. IJzeren ankers in de gevel gaan ook sneller corroderen wat weer tot scheurvorming in het metselwerk zal leiden. Water dat bijvoorbeeld door inwendige condensatie in de constructie komt kan er door de waterwerende laag niet uit wat het verval versnelt. 's winters bevriest dit vocht en beschadigt de steen. Een tweede probleem is dat bijvoorbeeld hydrofobeermiddelen verweren. Na een aantal jaren moet opnieuw gehydrofobeerd worden anders kan de gevel plaatselijk inwateren. Verder moet een gevel homogeen van aard zijn en niet te veel zouten bevatten anders is de hydrofobeerlaag op den duur niet waterdicht. Tot slot is het hydrofoberen niet reversibel. Hydrofoberen is daarom niet toegestaan. Zie ook: TNO Bouw 94-BT-RO721, Schade aan monumenten na hydrofoberen, Delft, 1994.

50 DAKGOTEN EN HEMELWATERAFVOEREN

Uitgangspunten

- Koper, lood en zink moeten bij restauraties op dezelfde wijze worden toegepast als in de bestaande situatie met gebruikmaking van traditionele bevestigingsmethoden.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg

- Wijzigingen of toevoegen van hemelwaterafvoeren en goten.

Vrijgesteld van vergunningplicht

- Het vervangen en herstellen van de zinken of loden bekleding van dakgoten.
- Het vervangen en herstellen van loodslabben.
- Het vervangen en herstellen van hemelwaterafvoeren.

Uitvoeringsrichtlijnen

- Het toe te passen zink is minimaal Zink 16 (1,1 mm) en koper minimaal 0,8 mm. Lood moet volgens de richtlijnen van de SIBL worden aangebracht.
- Metaalwerk mag niet worden gelijmd.

- Toepassing van PVC is niet toegestaan, met uitzondering van ondergrondse aansluitingen op het riool.
- Bij vervanging van goten en hemelwaterafvoeren moet hetzelfde materiaal worden toegepast als aangetroffen is, met uitzondering van kunststof dat bij vervanging niet is toegestaan.
- In overleg met monumentenzorg gemeente Delft kan zink eventueel door lood of koper worden vervangen.
- Een platte kraal mag niet worden vervangen door een ronde kraal.
- Het dilateren van goten moet gebeuren door middel van een broekstuk. Indien een goot geen enkele monumentale waarde vertegenwoordigt kan in overleg met monumentenzorg gemeente Delft een expansiestuk toegepast worden.
- Tapeinden van zinken, koperen en loden goten dienen 100 millimeter langer dan de dikte van het totale houtpakket van de bakgoot ter plaatse te zijn.
- Koperen goten dienen volgens de methode beschreven in het infoblad 33, bladkoper op monumenten, www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek).
- Gaten in houten gootbodems ten behoeve van zinken of koperen gootbekleding dienen 5 millimeter wijder dan de betreffende tapeinden te zijn.
- Om uitloging van zink te voorkomen dient de gootbekleding te worden gecoat. De zichtbare zinken kraal mag niet worden gecoat.
- Het zink in de kilgoten dient in meterstukken, aan de bovenzijde vernageld en aan de zijkanten voorzien van een felsnaad te worden uitgevoerd.
- De hemelwaterafvoeren in zink dienen in de dikte 0,8 millimeter (STZ 14), met opgesoldeerde wrongen, opgehangen aan beugels en vrij van de muur te worden uitgevoerd.
- De hemelwaterafvoeren dienen in zink, koper of lood te worden uitgevoerd. Waar nodig is de toepassing van een gietijzeren of gietstalen ondereinde toegestaan.
- Sprongen of verzetten in hemelwaterafvoeren dienen door middel van gesoldeerde valse verstekken te worden geformeerd. Gebogen standaard hulpstukken mogen niet worden toegepast.
- Bij panden van vóór 1900 moeten regenpijpen door middel van een stripbeugel worden bevestigd, waarbij de lengte van de oren gelijk moet zijn aan de diameter van de buis.
- Het loodwerk dient in minimaal 20 kg/m² (NHL 20), uitsluitend met koper vernageld te worden uitgevoerd. Het gebruik van gegalvaniseerde nagels is niet toegestaan.
- Het loodwerk dient ter plaatse van muuraansluitingen door middel van loodproppen in voldoende diep uitgehakte of uitgeslepen voegen (30 millimeter diep) te worden vastgezet en daarna te worden afgevoegd.
- Alle aansluitingen op schoorstenen e.d. dienen door middel van muurlood en loketten te worden uitgevoerd in lood zwaar 20 kg/m² (NHL 20) en met loodproppen in voldoende diep uitgehakte of uitgeslepen voegen (30 millimeter) vastgezet en daarna te worden afgevoegd.
- Bevestiging van lood- en zinkbekleding dient zodanig te geschieden dat het materiaal volledig vrij kan werken.

Toelichting

- Uitgebreide informatie over dit onderwerp is te vinden op www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek; nr 33 koper; nr 34 lood; nr 35 zink).

59 ZONNE-ENERGIE

Zonne-energie wordt actief benut met behulp van collectoren en zonnepanelen. Deze zijn in meerdere categorieën in te delen:

- Zonnecollector voor het opvangen van warmte voor de verwarming van water. Het verwarmde water wordt vaak opgeslagen in een boiler, de temperatuur kan oplopen tot 90 °C. (zie A)
- PhotoVoltaische panelen (PV), de zonne-energie wordt direct omgezet in elektrische energie. In Nederland worden de PV-panelen via een wisselstroomomvormer met de stekker direct op het elektriciteitsnet aangesloten. Overproductie wordt aan het net geleverd. Bepaalde typen verbruiksmeters lopen dan achteruit. In de richtlijnen spreken we over zonnepanelen. (zie A)
- Zonnepannen: dakpannen waarin kleine pv panelen zijn opgenomen. In toenemende mate worden er producten ontwikkeld waarbij de zonnecellen worden geïntegreerd in dakpannen. Met name wegens de hoge aanlegkosten en zijn dergelijke systemen twee tot drie maal duurder dan reguliere zonnepanelen. Bovendien zijn niet alle dakpanvormen beschikbaar. (zie B)
- Zonnecellen en zonnepaneelfolie: materialen waarin pv cellen zijn verwerkt. De toepassing van zonnecellen in bouwmaterialen is volop in ontwikkeling. Het is hier niet mogelijk een uitputtend overzicht te geven. In het algemeen is het uitgangspunt voor toetsing de inpasbaarheid van het product binnen de architectuur en monumentale waarde van het pand. Het gebruiken van materialen met geïntegreerde zonnecellen draagt bij aan deze inpasbaarheid. (zie C)

Uitgangspunten

- Zonnepanelen, zonnepannen en zonnecellen en collectoren zijn onder voorwaarden toepasbaar op hellende en platte daken.
- Zonnepanelen en collectoren mogen niet of bijna niet zichtbaar zijn vanaf openbaar gebied.
- Plaatsing op een plat dak heeft de voorkeur boven plaatsing op een schuin dak.
- Bij het plaatsen van de panelen is de inpassing van de panelen aan de bestaande vormgeving van het pand belangrijker dan de optimale stand ervan.
- Vanwege de bijzondere architectuur van het Agnetapark zijn de sneltoetscriteria hier niet toepasbaar.

Zonnepanelen en collectoren

Vrijgesteld van de vergunningplicht

- Alle ingrepen die zowel voldoen aan de uitvoeringsrichtlijnen als aan de sneltoetscriteria uit de welstandsnota.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met de adviseurs monumenten:

- Het plaatsen van een zonnepaneel in een dakvlak boven een gevel in een steeg, op een pand dat geen onderdeel is van een hoekpand en dus niet grenst aan andere openbaar toegankelijke ruimte.
- Het plaatsen van twee niet aaneengesloten vlakken zonnepanelen/collectoren op een zijgevelvlak wegens de aanwezigheid van ventilatiepijpen en/of dakramen mits het dakvlak niet ligt boven gevel die grenst aan de openbare ruimte en de afstand

van de panelen tot de voorgevel tenminste 4 meter bedraagt. Indien nodig kan ambtelijk advies ingewonnen worden van de Adviescommissie voor Omgevingskwaliteit.

- Het verwijderen van delen van de originele dakbedekking of wanneer de gevelbekleding door het aanbrengen van panelen wordt aangetast.
- Het aanbrengen van zonnepanelen op leien.

Vergunningsplichtig:

- Overige gevallen voor het plaatsen van zonnepanelen/collectoren.
- Het plaatsen van zonnepanelen in het Agnetapark (anders dan plat op een dakkapel).

Zonnepannen

Vrijgesteld van de vergunningplicht:

- De pannen moeten worden geplaatst in een dakvlak boven een gevel niet grenzend aan de openbare ruimte waarbij de dakpannen in vorm en kleur moeten overeenkomen met de bestaande dakpannen.
- De zonnepannen moeten in een aangesloten vlak of regelmatig patroon worden gelegd.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met de adviseurs monumenten:

- Het plaatsen van zonnepannen in een dakvlak boven een gevel grenzend aan de openbare ruimte waarbij de zonnepanelen in een aaneengesloten vlak of regelmatig patroon worden gelegd en de dakpannen in vorm en kleur overeenkomen met de bestaande dakpannen. Indien nodig kan ambtelijk advies ingewonnen worden van de Adviescommissie voor Omgevingskwaliteit.
- Een plan waarbij de zonnepannen volledig zijn geïntegreerd met de bestaande architectuur van het pand en het betreffende dakvlak. Indien nodig kan ambtelijk advies ingewonnen worden van de Adviescommissie voor Omgevingskwaliteit.

Vergunningsplichtig:

- Overige gevallen voor het plaatsen van zonnepannen.

Zonnecellen op aluminium en/of in dakbedekking, zonnecellen in glas, zonnepaneelfolie (aSi-materiaal).

Zonnecellen geplakt op aluminium.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met de adviseurs monumenten:

- Een plan waarbij de zonnecellen volledig zijn geïntegreerd met de bestaande architectuur van het pand en het betreffende dakvlak. Indien nodig kan ambtelijk advies ingewonnen worden van de Adviescommissie voor Omgevingskwaliteit.

Vergunningsplichtig:

- Overige gevallen voor het toepassen zonnecellen.

Uitvoeringsrichtlijnen

- De regels voor plaatsing van de panelen zijn vastgelegd in sneltoetscriteria. Aan deze criteria moet worden voldaan.
- De oorspronkelijke dakbedekking mag niet worden verwijderd.
- Bij daken die zijn gedekt met koper of een zeldzame dakbedekking zijn zonnepanelen of collectoren niet toegestaan.
- Warmtenokken e.d. zijn niet toegestaan.
- De panelen en collectoren moeten reversibel worden aangebracht, dat wil zeggen dat de ingreep weer ongedaan gemaakt kan worden zonder blijvende schade aan het pand. Bijvoorbeeld, bij pannendaken middels haken net boven het pannendak.
- De constructie van het bestaande dak moet de verhoogde belasting van het gewicht van de panelen kunnen dragen.
- Het verdient aanbeveling om bij het plaatsen van zonnepanelen te kiezen voor een vorm die zoveel mogelijk in het dak wordt geïntegreerd en qua kleur aansluit bij de kleurstelling van het dak (denk hierbij aan rode dakpannen met rode zonnepanelen). Als beste alternatief worden monotoon gekleurde panelen zonder aluminium rand aanbevolen, bij voorkeur effen zwart. Het is wenselijk dat de panelen aaneengesloten op het dak worden gelegd, wat het aanzicht van een aaneengesloten dakvlak versterkt

Aanvullende Informatie

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Vergunningvrij*, versie 2.2. 2017

60 VERWARMINGSINSTALLATIES

Uitvoeringsrichtlijnen

- Het gebruik van bestaande rookgasafvoeren is niet zonder meer mogelijk. Voor een cv-ketel met een hoog rendement (HR-ketel) zijn een lucht toe- en afvoer nodig en een aansluiting op het riool.
- Wanneer wand- of vloerverwarming aan de achterzijde grenst aan een onverwarmde ruimte, moet aan de achterzijde warmte-isolatie worden aangebracht.

Vergunningplichtig

- Het aanbrengen van (open) haarden en schoorstenen.
- Een warmtepomp met opensysteem. (Opensysteem: grondwater wordt opgepompt, verwarmd of gekoeld en weer teruggepompt.)

Vrijgesteld van vergunningplicht

- Het installeren of wijzigen van een CV-installatie.

Uitvoeringsrichtlijnen

- Historisch behang, lambriseringen, muur- en wandschilderingen mogen niet worden beschadigd. Bijvoorbeeld geen cv-leidingen door een plafond met historische beschildering.
- Maak zoveel mogelijk gebruik van bestaande kanalen en doorvoeren.
- Een nieuwe (open) haard of schoorsteen moet passen binnen de nog aanwezige historische plafond-, vloer- of muurafwerking.

Toelichting

- Grote besparingen kunnen worden bereikt door warmteopwekkingstoestellen met een hoog rendement en door warmteafgiftetoestellen met een hoog rendement.
- Wanneer men in de schouw een sfeerverwarming wil aanbrengen, kies dan een toestel met een hoog rendement of een toestel op aardgas. Op aardgas is een rendement tot 95% mogelijk.
- Door de toepassing van vloer en wandverwarming ontstaat een behaaglijk binnenklimaat met een goede warmteverdeling waardoor de ruimtetemperatuur met 1 - 2 graden kan worden verlaagd. Bij hoge ruimtes wordt een ongelijke temperatuurverdeling voorkomen
- Wand- en vloerverwarming kunnen goed worden gecombineerd met een warmtepomp. s' Zomers wordt het pand licht gekoeld en de warmte in de grond opgeslagen, 's winters wordt de opgeslagen warmte gebruikt voor verwarming. Bij een groot pand met hoge stookkosten kan de meerinvestering in een warmtepomp ook financieel rendabel zijn.

61 VENTILATIE- EN LUCHTBEHANDELINGSINSTALLATIES

Verwijzing

Zie ook paragraaf 26: bouwkundige kanaalelementen.

Uitgangspunten ventilatie

- Voor zowel het pand als de gebruikers is ventilatie belangrijk.

Vergunningplichtig

- Ventilatievoorzieningen in de gevel
- Het aanbrengen van een gebalanceerd ventilatiesysteem
- Voorzieningen voor airconditioning en afzuiginstallaties buiten (aan een gevel of in het dakvlak)
- Installaties groter dan 1m³ met bijhorende constructieve voorzieningen.
- Bouwkundige ingrepen om de installaties uit het zicht te onttrekken.

Ambtelijke toetsing, contact opnemen met monumentenzorg

- Kleine installaties (tot 1 m³) op een plat dak die niet zichtbaar zijn vanuit de openbare ruimte of vanuit omliggende woningen.
- Afvoerpijpen voor de horeca, (Van wege hun omvang meestal goed zichtbaar voor omwonenden en vanuit de openbare ruimte). Indien nodig kan monumentenzorg advies vragen aan de Commissie voor Welstand en monumenten.

Vrijgesteld van vergunningplicht

- Ventilatiedoorvoeren in het dakvlak van beperkte omvang, niet zichtbaar vanuit de openbare ruimte.

Uitvoeringsrichtlijnen

- Bij na-isolatie en restauratie moet voor de gehele woning een plan worden gemaakt voor de toe- en afvoer van ventilatielucht. Gebalanceerde ventilatie is niet altijd toegestaan in monumentale panden.
- In de gevel zijn ventilatieroosters of suskasten in de meeste gevallen niet toegestaan. Indien het vervangen van de ramen is toegestaan mag een verholten ventilatievoorziening worden aangebracht.
- Het plaatsen van roosters en suskasten in glasvlakken is niet toegestaan. Het gebruik van gleufroosters in raamhout in gevels is wel toegestaan, mits de roosters geschilderd worden in de kleur van het raamhout.
- Muurventilatieroosters of muursuskasten zijn in principe niet toegestaan.
- Indien er geen monumentale waarden in het geding zijn, kunnen ventilatievoorzieningen in de achtergevel aangebracht worden. De ventilatie dient bij voorkeur via voorzieningen op het dak te worden geregeld.
- De installaties moeten zodanig zijn geplaatst dat geen schade wordt toegebracht aan historisch waardevolle interieurs of constructieve elementen en de visuele gaafheid van het interieur niet wordt aangetast.
- Installaties op platte daken moeten zo goed mogelijk uit het zicht van de openbare ruimte en omwonenden worden geplaatst. Bij grotere installaties moeten ook de gevolgen voor de draagconstructie van het pand beoordeeld worden.
- Afzuiginstallaties en de pijpen voor de horeca moeten zoveel mogelijk uit het zicht van de openbare ruimte en omwonenden worden aangebracht. De installaties moeten zoveel mogelijk in het pand zelf worden weggewerkt. Nieuwe technieken zoals koolstoffilters maken hoge pijpen steeds vaker overbodig. Wanneer toch een afvoerpijp buiten het pand aangebracht moet worden, moet deze worden gemoffeld in een donkere, onopvallende kleur, passend bij de bestaande kleuren van de omliggende bebouwing. De pijpen mogen geen waardevolle historische constructieonderdelen verstoren.

Toelichting

- In de oorspronkelijke staat wordt een monument op natuurlijke wijze geventileerd. Indien een monument wordt nageïsoleerd of gerestaureerd, moet grote zorg besteed worden aan de ventilatie. Zonder een goede ventilatie kan het nageïsoleerde monument grote schade ondervinden door te hoge vochtconcentraties in het pand. De voorzieningen mogen geen monumentale onderdelen aantasten of ontsierend werken.
- Exploitanten van horecazaken moeten voldoen aan de vigerende milieuregelgeving voor geurhinder. Volgens de wet milieubeheer moet de exploitant de ontgeuring regelen. Dit kan door een afvoerpijp die tenminste 2 meter boven het hoogste dak uitsteken in een straal van 25 meter of door een ontgeuringsinstallatie. Er zijn meerdere mogelijkheden. Ontgeuringsinstallaties met een koolstoffilter, met UV-straling of met plasma filter. Deze installaties kunnen binnen of buiten worden geplaatst. In de binnenstad is het aanbrengen van een hoge afvoerpijp niet altijd mogelijk. In overleg met de monumentenzorg van de gemeente Delft en andere belanghebbenden, moet naar een passende oplossing worden gezocht.
- De installaties mogen geen geluidshinder veroorzaken.

70 ELEKTROTECHNISCHE INSTALLATIES

Vrijgesteld van vergunningplicht

- Installaties die voldoen aan de uitvoeringsrichtlijnen en in van buitenaf zo goed als niet zichtbaar zijn.

Uitvoeringsrichtlijnen

- De installaties moeten zodanig zijn aangebracht dat geen schade wordt toegebracht aan historisch waardevolle interieurs of constructieve elementen.
- De installaties moeten zodanig zijn gesitueerd dat de visuele gaafheid van het interieur niet wordt aangetast.
- De gehele bliksemafleidingsinstallatie moet voldoen aan de norm NEN 1014.

75 ANTENNES, ZENDERS, UMTS

Vergunningplichtig

- Buiten geplaatste antennes en zenders ten behoeve van meer dan één huishouden (GSM, UMTS, enz.).
- De bij de vergunningplichtige antenne of zender behorende apparatuur. (Uitgezonderd losse kastjes voor huishoudelijk gebruik).

Vrijgesteld van vergunningplicht

- Inpandige antennes voor gebruik door maximaal één huishouden.

Uitvoeringsrichtlijnen

- Binnen het pand moeten de installaties worden geplaatst in niet voor het publiek toegankelijke ruimtes.
- Alle wijzigingen ten gunste van de installaties moeten reversibel zijn. Wanneer de installaties weer worden verwijderd, moeten de beschadigingen tegen geringe kosten kunnen worden gerepareerd.
- De antennes moeten worden gecamoufleerd zodat ze aan de buitenkant niet zichtbaar zijn. Bijvoorbeeld door een van de planken van een luik te vervangen door een antenne in de kleur van het luik.
- Uitgebreide informatie over dit onderwerp is te vinden op www.cultureelerfgoed.nl (selecteer: publicaties van de Rijksdienst, brochures, kijk onder techniek; nr 24, plaatsing van telecommunicatieapparatuur).

DIVERSEN

Monumentenbordjes

Vergunningplichtig

- Overige afmetingen monumentenbordjes.

Vrijgesteld van vergunningplicht

- Monumentenbord rijksmonumenten formaat 5 x 7 cm bevestigd in de voegen.

Toelichting

In 2014 is een nieuw bord voor rijksmonumenten geïntroduceerd. Eigenaren van Rijksmonumenten kunnen zelf zo'n bord bestellen. Het kan op eigen kosten worden aangeschaft bij de ANWB via www.anwb.nl/monumentenbord. Het nieuwe monumentenbord krijgt ook een variant voor gemeentelijke monumenten. Het is nog niet bekend wanneer deze variant beschikbaar is.

Bouwen bij monumenten

Vergunningplichtig

- Bouwwerken op het achtererf bij een monument groter dan 10m² en/of hoger dan 3 meter.
- Bouwwerken op het achtererf in het Agnetapark of in een monumentale groenaanleg.
- Bouwwerken op een achtererf dat grenst aan de openbare ruimte.
- Bouwwerken in beschermd stadsgezicht, gelegen op het deel van het erf dat waar vergunningvrij bouwen niet is toegestaan volgens de regelgeving voor bouwen in beschermd stadsgezicht, zie Bor Bijlage II, artikel 4a. (Dat wil zeggen, niet op het erf loodrecht achter de achtergevel)
- Bouwwerken die het monument raken.

Vrijgesteld van de vergunningplicht

Bouwwerken op het achtererf bij een monument kleiner dan 10m² en lager dan 3 meter, niet gelegen in een monumentale groenaanleg, buiten het Agnetapark en waarvan het achtererf niet grenst aan de openbare ruimte en die passen binnen de regelgeving voor vergunningvrij bouwen in beschermd stadsgezicht, zie Bor bijlage II, artikel 4a. (Dat wil zeggen gelegen op het deel van het erf dat loodrecht achter de achtergevel ligt).

Toelichting

Kleine bouwwerken op het achtererf zijn bij monumenten volgens de Bor niet vergunningvrij. Wanneer er geen monumentale waarden worden geschaad, zal de vergunning (activiteit 'wijzigen monument') voor deze bouwwerken altijd verleend worden. Daarom handhaaft de gemeente de vergunningplicht niet voor bouwwerken kleiner dan 10m² en minder hoog als 3 meter die het monument niet raken, mits het erf niet grenst aan openbaar toegankelijk gebied. Dit mag bovendien alleen in het deel van het erf loodrecht achter de achtergevel zijn, zoals beschreven in Bor Bijlage II, artikel 4a en zoals toegelicht op pagina 11 van de UMD.

DEEL 2: UITVOERINGSRICHTLIJNEN AGNETAPARK

1. ALGEMEEN

Voor het Agnetapark zijn in de UMD 2013 aparte uitvoeringsrichtlijnen opgenomen, omdat het een speciaal gebied is binnen de gemeente Delft. Het Agnetapark is sinds 2 februari 2011 aangewezen als beschermd stadsgezicht van rijkswege. Daarnaast is een groot deel van de bebouwing in het Agnetapark rijksmonument.

Het bijzondere van het Agnetapark is de verwevenheid van bebouwing en groen en de grote mate van uniformiteit van het gebied. Deze twee kenmerken zijn de reden om specifieke uitvoeringsrichtlijnen voor het gebied op te stellen, zodat voor een aantal standaardrepen geen vergunning hoeft te worden aangevraagd.

Vanwege het verschillend karakter is voor de uitvoeringsrichtlijnen een onderscheid gemaakt tussen het Oude Park en het Nieuwe Park. De algemene sneltoetscriteria voor zonnepanelen zijn wegens de stedenbouwkundige opzet van deze wijk niet van toepassing in het Agnetapark.

In het Agnetapark of bij een monumentale groenaanleg op het erf geldt de vergunningvrijheid niet. Daar moeten de monumentale waarden van het erf meegewogen worden in de plaatsing en vormgeving van het bouwwerk. Daarom blijven deze kleine bouwwerken vergunningplichtig voor de activiteit wijzigen monument.

2. OUDE PARK

2.1 Algemeen

Het Oude Park is het oostelijke deel van het Agnetapark dat gelegen is rondom een cirkelvormige parkaanleg met slingerende vijver. Dit gedeelte is het oudste deel, gebouwd in de periode 1882-1884. Het stedenbouwkundig ontwerp inclusief het groen is van L.P. Zocher in romantische landschapsstijl. De woningen voor het personeel van de Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek zijn ontworpen door E. Gugel en F.L.M. Kerkhoff. Het waren oorspronkelijk vier- en twee-onder-een-kapwoningen die in de loop der tijd zijn samengevoegd.

Van de bebouwing is het Oude Park is het pand Frederik Matthesstraat 30 uitgesloten van de Uitvoeringsrichtlijnen Agnetapark.

2.2 Erfafscheidingen

1. Hagen en schuttingen:
  - a. De hagen in het Oude Park dienen van het soort liguster te zijn.
  - b. Langs de openbare weg en in de voortuinen dienen de hagen minimaal 0,70 m en maximaal 0,90 m hoog en minimaal 0,50 m breed te zijn.
  - c. Tussen de panden en grenzend aan het Nieuwe Park dienen de hagen minimaal 1,20 m en maximaal 1,80 m hoog en minimaal 0,50 m breed te zijn.
  - d. Op de erfgrans achter dient de erfafscheiding te bestaan uit hagen minimaal 0,50 breed of donkergroen geschilderde, houten schuttingen maximaal 1,80 m hoog.
2. Poorten tussen de panden: op een aantal op de kaart aangegeven plekken zijn poorten tussen de panden toegestaan; deze poorten bestaan uit donkergroen geschilderde verticale houten delen met sparingen tussen de delen.
3. Hekwerk voorzijde: aan de voorzijde is in de lijn van de haag een beweegbaar hekwerk toegestaan; de hekwerken hebben dezelfde hoogte als de haag en bestaan uit donkergroen geschilderde verticale houten delen met sparingen tussen de delen.

2.3 Kleurgebruik

In het Oude Park dienen voor de volgende onderdelen van een gebouw de genoemde kleuren te worden toegepast:

Onderdeel	Kleur	Nummer
Kozijnen	Wit	GN.02.88
Deuren	donkergroen	N0.15.10
Draaiende delen/ramen	donkergroen	N0.15.10
Windveren	Wit	GN.02.88
Schuren	donkerbruin	C0.10.30

2.4 Doorbraken

Doorbraak van woonkamer naar keuken: deze doorbraak mag niet meer dan 2,00 m breed zijn, aan de bovenzijde moet minimaal 0,20 m muurwerk behouden blijven en aan de gevel een penant van minimaal 0,20 m. **Trendsetter is Frederik Matthesstraat 2.**

2.5 Dakramen en dakkapellen

1. Dakramen voorzijde: voor alle woningtypen per dakvlak is een dakraam van het type Classico van het merk Velux met de afmeting 0,55 x 0,98 m (breedte

x lengte), kleur antraciet grijs, toegestaan geplaatst conform **trendsetter Pasteurstraat 1**.

2. Dakramen achterzijde: voor alle woningtypen is per dakvlak een dakraam dakraam van het type Classico van het merk Velux met de afmeting 0,55 x 0,98 m (breedte x lengte), kleur antracietgrijs, toegestaan geplaatst conform **trendsetter Frederik Matthesstraat 10**.

3. Dakkapellen:

- Voor woningtypen Frederik Matthesstraat 2 t/m 8 en 15 t/m 43 is aan de achterzijde een rechthoekige dakkapel toegestaan, zoals die van **trendsetter Frederik Matthesstraat 13-15**. De dakkapel dient te worden uitgevoerd met een verholen goot, zijwangen van zink en een profilering conform bestaand.

Dakraam voorzijde,
Trendsetter Pasteurstraat 1

Dakraam achterzijde,
Trendsetter Frederik Matthesstraat 10

Dakkapel achterzijde
Trendsetter Frederik Matthesstraat 13-15

2.6 Zonwering

In het Oude Park is zonwering toegestaan onder de volgende eisen:

- Per venster is één zonwering toegestaan.
- De zonwering is uitgevoerd qua vorm en materiaalgebruik conform **trendsetter Frederik Matthesstraat 33**.
- Het scharnierpunt van de zonwering dient op dezelfde hoogte als de middendorpel van het venster te zijn.
- Het kleurgebruik van het doek moet overeenstemmen met de bestaande gevel; felle of signaalkleuren zijn niet toegestaan.
- Zonweringen van glad of glimmend materiaal zijn niet toegestaan;
- Op de zonwering is tekst niet toegestaan.

Zonwering
Trendsetter Frederik Matthesstraat 33

3. NIEUWE PARK

3.1 Algemeen

Het Nieuwe Park is het westelijke deel dat gesitueerd is rondom de rechthoekige vijver. De bebouwing en het stedenbouwkundig plan van dit deel is in de jaren 1925-1929 ontworpen door J. Gratama. H. Roeters van Lennep tekende voor de groenaanleg. In vergelijking met het Oude Park is het de opzet van het Nieuwe Park veel strakker van opzet en verschilt ook de architectuur, maar de ligusterhagen zijn als erfafscheiding doorgezet.

3.2 Erfafscheidingen

1. Hagen en schuttingen:

- De hagen in het Nieuwe Park dienen van het soort liguster te zijn.
- Langs de openbare weg, in de voortuinen, rond de overtuinen en rond de binnentuinen dienen de hagen minimaal 0,70 m en maximaal 0,90 m hoog en minimaal 0,50 m breed te zijn.
- In de achtertuinen dienen de hagen minimaal 1,20 m en maximaal 1,80 m hoog en minimaal 0,50 m breed te zijn.
- In achtertuinen waar nu een lage erfafscheiding bestaande uit betonpalen met daartussen gaaswerk en hout staat mag de bestaande erfafscheiding worden vervangen door een half open, donkergroen geschilderd houten hekwerk met dezelfde hoogte als het bestaande hekwerk of door een haag van minimaal 1,20 m en maximaal 1,80 m hoog en minimaal 0,50 m breed.
- Tussen de achtergevel en aan de noordzijde van het Robert Koumansplein dient de erfafscheiding te bestaan uit hagen van minimaal 0,50 m breed of donkergroen geschilderde houten schuttingen maximaal 1,80 m hoog.
- De bestaande tuinmuren en ijzeren hekwerken dienen te worden gehandhaafd.

2. Poorten: aan de noordzijde van het Robert Koumansplein zijn poorten tussen de panden toegestaan; deze poorten bestaan uit donkergroen geschilderde verticale houten delen met sparingen tussen de delen.

3.3 Kleurgebruik

In het Nieuwe Park dienen voor de volgende onderdelen van een gebouw de genoemde kleuren te worden toegepast:

Onderdeel	Kleur	Nummer
Kozijnen	Wit	G0.03.86
Onderdorpels	Grijs	RAL 7011
Deuren:		
Lijstwerk	donkergeel	RAL1006
Rest	donkergroen	L0.20.15
Draaiende delen	donkergeel	RAL1006
Windveren:		
kopse kant	donkergroen	L0.20.15
Binnenkant	Wit	G0.03.86
Rand	donkergeel	RAL1006
Goten	Wit	G0.03.86
	donkergeel	RAL1006
Dakkapellen:		
Houtwerk	licht blauwgrijs	S0.07.77
Goot	donkergroen	L0.20.15
lijst onderzijde	donkergroen	L0.20.15
Kozijnen	licht blauwgrijs	S0.07.77
draaiende delen	donkergeel	RAL1006
Versieringen	donkergroen	L0.20.15

	donkergeel	RAL1006
Schuren:		
bovenste rand	donkerbruin	C0.10.30
Windveren	donkerbruin	C0.10.30
Kozijnen	Wit	G0.03.86
Rest	donkergroen	L0.20.15

Kleurgebruik dakkapel Nieuwe Park

Kleurgebruik voordeur Nieuwe Park

3.4 Doorbraken

Doorbraak van woonkamer naar keuken bij gestapelde woningen: deze doorbraak mag niet meer dan 1,80 m breed zijn, aan de bovenzijde moet minimaal 0,20 m muurwerk behouden blijven en aan de gevel een penant van minimaal 0,20 m.

Trendsetter Verkadestraat 23 (gestapelde woningen)

3.5 Samenvoegingen

Interieur eenlaagse bebouwing met de gangen en trappen naast elkaar:

- Doorbraken: voor alle doorbraken geldt dat aan de bovenzijde minimaal 0,20 m muurwerk en aan de gevel een penant van minimaal 0,20 m moet blijven zitten.
- Doorbraak tussen twee woningen: deze doorbraak mag maximaal 1,80 m breed zijn.
- Doorbraak van woonkamer naar keuken: zie 3.4.
- Andere doorbraken mogen maximaal 0,90 m breed zijn.

- Vloeren: dienen behouden te blijven behoudens het maken van gat voor het vervangen van de zoldertrap door een vaste trap (zie Trappen).
- Schouwen/schoorstenen/rookkanalen: dienen behouden te blijven, indien ze oorspronkelijk zijn.
- Vaste kasten: dienen behouden te blijven, indien ze oorspronkelijk zijn.
- Trappen: dienen behouden te blijven. Wel mag een van de verdiepingstrappen boven de ander worden geplaatst ter vervanging van de zoldertrap.
- Tegels: dienen behouden te blijven, indien ze oorspronkelijk zijn.

Trendsetter is Wallerstraat 21-23.

3.6 Trappen

1. Verdiepingstrappen: de bestaande vaste trappen dienen gehandhaafd te blijven.
2. Zoldertrappen: ter vervanging van de niet-permanente zoldertrap door een vaste trap dient recht boven de bestaande verdiepingstrap een even grote raveling te worden gemaakt; de nieuwe vaste zoldertrap dient dezelfde afmeting en vormgeving te krijgen als de bestaande vaste verdiepingstrap.

Trendsetter is Wallerstraat 22.

3.7 Dakramen en dakkapellen

1. Dakramen voorzijde, eenlaagse bebouwing: in het onderste dakvlak mag een dakraam van het type Classico van het merk Velux met de afmeting 0,55 x 0,98 m (breedte x lengte), kleur antraciet grijs, worden geplaatst; tussen het dakraam en de dakkapel dient een afstand 3 dakpannen te zitten en tussen het dakraam en de knik in het dak 1 pan.
2. Dakramen voorzijde, tweelaagse bebouwing: in het bovenste dakvlak mogen twee dezelfde dakramen van het merk Velux met de afmeting 0,55 x 0,69 m (breedte x hoogte), kleur antracietgrijs, worden geplaatst op twee lagen pannen vanaf de knik in het dak. **Trendsetter is Laan van Altena 8.**
3. Dakramen achterzijde, eenlaagse bebouwing: in het midden van het bovenste dakvlak mag een dakraam van het type Classico van het merk Velux met de afmeting 0,55 x 0,98 m (breedte x hoogte), kleur antraciet grijs, worden geplaatst.

Trendsetter is Beijerinckstraat 4.

Dakraam achterzijde eenlaagse
bebouwing
Trendsetter Beijerinckstraat 4

Dakraam voorzijde tweelaagse
bebouwing,
Trendsetter Laan van Altena 8

3.8 Zonwering

In het Nieuwe Park is zonwering toegestaan onder de volgende eisen:

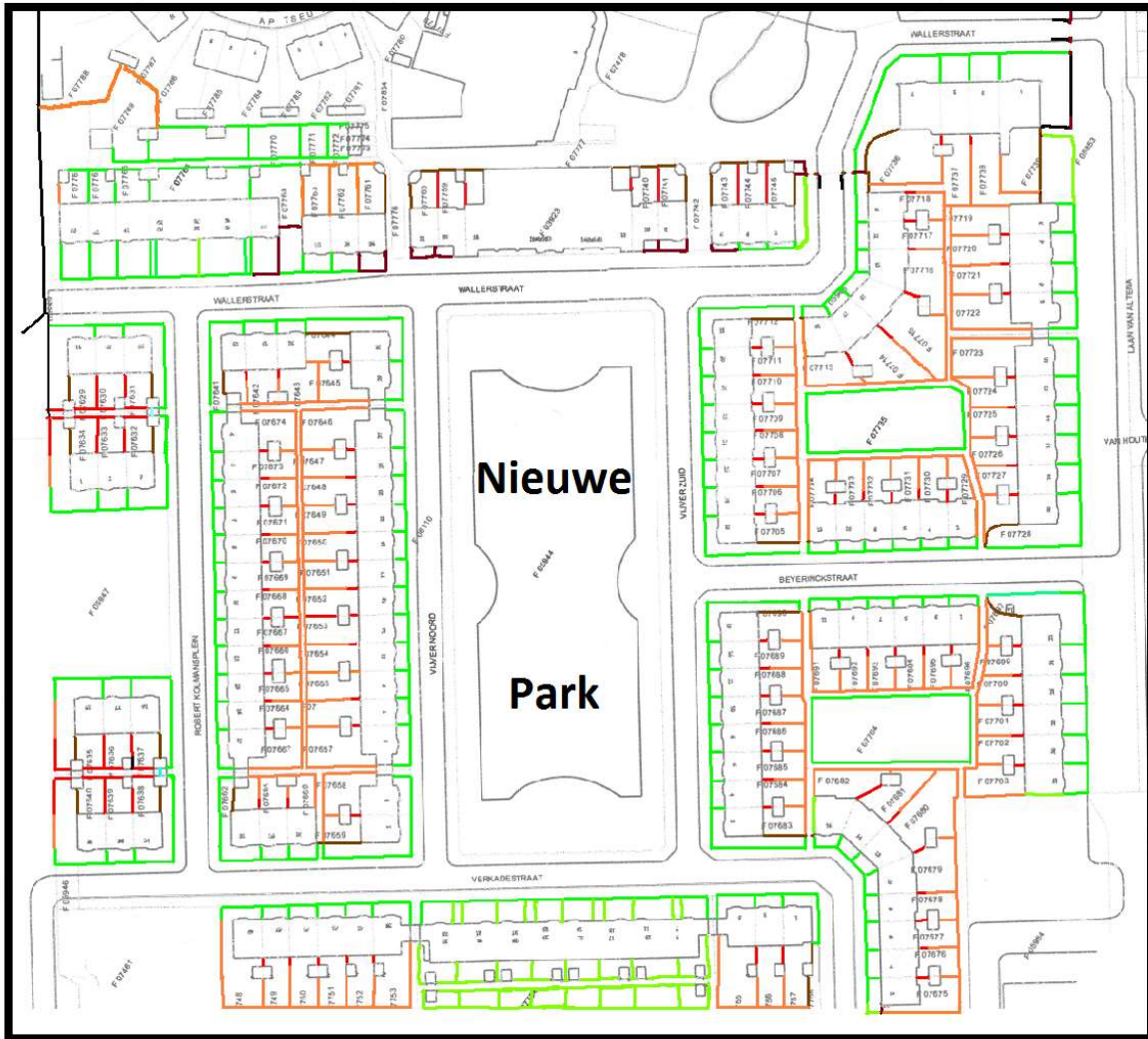
- Voor erkers aan de voorgevels is het toegestaan om een met de erker mee gebogen markies aan te brengen. **Trendsetter is Laan van Altena 14.**
- Het kleurgebruik van het doek moet overeenstemmen met de bestaande gevel; felle of signaalkleuren zijn niet toegestaan.
- Zonweringen van glad of glimmend materiaal zijn niet toegestaan.
- Op de zonwering is tekst niet toegestaan.

Zonwering voor erkers in het Nieuwe Park
Trendsetter Laan van Altena 14

4. KAARTEN ERFAFSCHEIDINGEN OUDE PARK EN NIEUWE PARK

BEGRIPPENLIJST

Monumentenzorg	de medewerkers van de afdeling Advies monumenten van de gemeente (Delft)
STABU	Standaard bestek. Standaard indeling om bestekken te schrijven met gestandaardiseerde teksten.
UMD	Uitvoeringsrichtlijnen Monumentenzorg Delft
WABO	Wet Algemene Bepaling Omgevingsrecht. De wet die de vergunningprocedures bepaalt voor de omgevingsvergunning. Hieronder vallen onder andere bouwen, afwijken van het bestemmingsplan en wijzigen monumenten.
Bor	Besluit omgevingsrecht, de wet waarin de vergunningvrije onderdelen van de omgevingsvergunning zijn geregeld (Per 1 januari 2012)
RCE	de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed
I en M	het ministerie van Infrastructuur en Milieu

Meer informatie: *Vergunningvrij, informatie voor professionals*. RCE (2011/2012)